

Инглиз тилидан
Мунира МЕНГЛИЕВА
таржимаси

1943 йил, 13 январь, чоршанба
Дугонам Китти!

Ташқарида даҳшатли воқеалар юз бермоқда. Бечора одамларни истаган вақтида уйларида судраб олиб кетишяпти. Фақат кийим-кечак солинган сумка билан ҳамён олишга рухсат этилади, холос. Уларни ҳам, барибир, йўлда ўғирлатиб қўйишади. Оилалар бўлиниб кетади, эр-хотинлар, она-болалар бир-биридан айриладилар. Болалар мактабдан қайтишганда, қарашсаки, ота-оналари йўқ, қаергадир олиб кетилган. Аёллар бозордан қайтишганда уйлари, бор бисотлари сотиб юборилган бўлади.

Голландияда насронийлар ҳам юрак ҳовучлаб яшашяпти, чунки уларнинг ўғиллари Германияга жўнатилган. Ҳамма кўркувда. Ҳар тун Голландия устидан Германияни бомбардимон қилиш учун самолётлар учиб ўтади. Ҳар соат Россия ва Африкада минглаб инсонлар ҳалок бўляпти. Кулфат ҳеч кимни четлаб ўтмаяпти, бутун дунё уришмоқда. Иттифоқчиларимиз муваффақиятга эришаётган бўлсалар ҳам, урушнинг ниҳояси кўринмайди.

Бизга келсак, миллионлаб одамлардан кўра бахтлироқмиз. Бу ер тинч, бежавотир, овқатни ўз пулимизга оляпмиз. Шу қадар худбинмизки, “урушдан кейинги” ҳаётимиз ҳақида гапирганимизда, янги кийим-кечаклар сотиб олишни хаёл қиламиз, аслида бунинг ўрнига, бир тийин бўлса ҳам тежаб, муҳтожларга ёрдам беришни ўйлашимиз керак.

Кўчада болалар юпун кийиниб, ёғоч бошмоқларда югуриб юришибди. На пальтолари, на телпаклари, на пайпоқлари ва на бир ёрдам бера оладиган кишилари бор. Оч қоринларини сабзи билан алдаб, совуқ уйларида янада совуқроқ кўчага чиқишади, музлаб ётган синфхоналарга киришади. Голландияда аҳвол шунчалар аянчли бўлиб қолдики, кўчаларда тўда-тўда болалар ўткинчиларга бир бўлак бўлса-да, нон тиланиб мўлтирашади.

Уруш келтирган аянчли кулфатлар ҳақида соатлаб гапиришим мумкин, фақат дилим хуфтон бўлгани қолади. Иложи борича, овозимизни ҳам чиқармай, жимгина уруш тугашини кутишдан бошқа чорамиз йўқ. Яҳудийлар ҳам, насронийлар ҳам кутишяпти – бутун дунё кутяпти.

Кўпчилик эса ўлимини кутиб ётибди.

Аннанг

1943 йил, 30 январь, шанба

Азизам Китти!

Ақлдан озай деяпман, лекин буни кўрсата олмайман. Додласам, оёқларим билан ер тепкиласам, оймнинг елкасини чангаллаб, яхшигина силкитсам, тўйиб-тўйиб йиғласам!

Кундан-кун ойм бераётган дашномлар, писандалари қарашлар, айбловлар таранг тортилган ёйдан отилган ўқлар каби юрагимга санчиляпти. Уларни суғуриб олишнинг эса иложи йўқ. Ойм, Марго, ван Данлар ва ҳатто дадамга ҳам: “Тинч қўйинглари! Бир кечагина йиғидан ёстигим нам бўлмасдан, кўзим шишмасдан, бошим оғримасдан ухлай! Ҳаммаси жонимга тегди, тўйиб кетдим!” дея бақирсам. Лекин бундай қила олмайман. Уларга ўзлари руҳимга сингдирган изтироб, яраларни кўрсатмайман. Ачинишларига, меҳрибончилик қилишларига ҳам тоқатим йўқ. Бундан баттарроқ бақиргим келади.

Гапирсам, мақтанчоқ дейишади, жим турсам беўхшовман, жавоб берсам – сурбет, яхши ғоям бўлса – айёр, чарчасам – дангаса, бир бўлак ортиқча есам – худбин, аҳмоқ, кўрқоқ, ҳисоб-китобчиман. Кун бўйи нақадар бетавфиқлигим ҳақида танбех

эштаман, парво қилмагандек бўлиб, кулиб кетавераман-у, аслида, юрагимга тошдек ботади. Худо бошқача яратганида эди, бунчалар турткилашмасди. Лекин бу – имконсиз. Феъл-атворни ўзгартириб бўлмайди, аммо имоним комил, унча ҳам ёмон одам эмасман. Ҳаммининг кўнглини олиш учун қўлимдан келганича ҳаракат қиламан, улар буни миллион йилда ҳам билишмайди. Юқорига чиқиб, тўйиб-тўйиб йиғлайман, дардимни ҳеч ким билмасин дейман.

Ойим ҳадеб ниқтайвергач, бир неча марта “Нима дейишингининг аҳамияти йўқ. Нега мендан қўл ювиб қўя қолмайсиз-а, барибир, ўзгармайман”, деганман. Онам гап қайтарма, дерди-да, бир-икки кун менга умуман эътибор бермай юрарди.

Кейин ҳеч нарса бўлмагандек, яна гаплашиб кетаверарди.

Бир куни мўмин-қобил бўлиб, эртаси куни уришқоқ бўлмайман-ку! Яхшиси, ўртамиёна бўлақолай. Ҳамма хаёлларимни сир тутаман, балки биров жиғимга тегса, мен ҳам шундай қиларман. Қанийди, қўлимдан келса...

Анна

1943 йил, 5 февраль, жума

Азизам Китти!

Жанжалларимиз ҳақида ёзмай қўйган бўлсам ҳам, ўзгариш йўқ. Бошида жаноб Дюссел даҳанаки жанглариимизни жиддий қабул қилганди, ҳозир эса кўникиб қолди, тарафкашлик ҳам қилмайди.

Марго билан Питерни ёш деб ҳам бўлмайди; икковлари ҳам камгап. Мен бўлсам уларнинг ғирт тескарисиман, шунинг учун “Марго ва Питердан ўрнак олсанг-чи”, деган дашномларни эшитавериб, қулоғим қотиб кетди.

Маргога ўхшашга сира ҳам хоҳишим йўқлигидан, рости, хурсанд бўламан. Иродаси жуда бўш, ҳаракатчан эмас; уни бирор нарсага кўндириш осон, ҳеч қачон ўз фикрида турмайди. Мен эса қатъийроқ бўламан! Лекин бу режаларимни сир сақлаб тураман. Режаларимни билишса, устимдан роса кулишади! Овқат пайти игна устида ўтиргандек бўлавераман. Яхшиямки, пастдан меҳмонлар тушликка чиқиб туришади, шунда жанжал тўхтади.

Бугун тушлик пайти жаноб ван Дан Маргонинг кам овқат ейишидан шикоят қила бошлади. “Қоматингни сақлаяпсан, шекилли”, – дея пичинг ҳам қилди. Доим Маргонинг тарафини оладиган ойим эса овозини баландлатиб: “Тутуруқсиз гапларингизга чидаб бўлмайди”, – деди. Ван Дан хоним шолғомдай қизариб кетди. Жаноб ван Дан эса бир сўз деёлмай анграйиб қолди.

Бир-икки кун илгари ван Дан хоним ҳаммамизни яна бир кулдирди. Хоним ўзларининг ёшлик йилларини эсладилар, дадаларига меҳрлари бўлакча бўлган эмиш, хушторлар изларидан қувиб юрганмиш.

– Биласизларми, дадам бирор йигит сенга қўл югуртира бошласа, жаноб, мен сиз ўйлаган хонимлардан эмасман, дея жавоб бер, деб тайинлаган, – хоним бу сўзларни шу қадар берилиб айтдиларки, ҳаммамиз хандон отиб кулиб юбордик. Жуда-жуда камгап Питер ҳам гоҳида қизиқ-қизиқ ишлар қилиб юради. Кўпинча чет тиллардаги сўзларни маъносини билмай ишлатади. Бир куни ишхонада келди-кетди кўпайди, ҳожатхонага киролмай қолдик. Питер эса чидай олмай ваннага кириб кетди. Кейин эшикка “Мерси, бадбўй ҳид”, деб ёзиб қўйибди, аслида “Пардон, бадбўй ҳид” демоқчи бўлган-у, ўзи билмаган ҳолда “раҳмат” айтиб қўйган.

Аннанг

1943 йил, 27 февраль, шанба

Дугонажоним Китти!

Дадам ҳар куни иттифоқчиларнинг ҳужумини кутяпти. Черчиллнинг ўпкаси шамоллаганди, ҳозир анча тузалиб қолибди. Ҳинд озодлиги курашчиси Ганди,

мана, нечанчи марта очлик эълон қилди.

Ван Дан хоним ўзини хавф-хатарга тик қарайдиган жасур деяпти. Бироқ отишмалардан энг кўп қўрқадиган ким? Петронелла ван Дан хоним-да! Жан епископнинг диндорларга йўлланган мактубини олиб келди. Жуда гўзал, руҳлантирувчи сўзлар экан: “Нидерландия фуқаролари, ватандошлар, ўрнингиздан туриб, ҳозироқ ҳаракатни бошланг! Ҳар биримиз ватанимиз, халқимиз ва динимиз эрки учун курашишга ўз қуролларимизни танлайлик! Қўллаб-қувватланг, ёрдамларингизни дариг тутманг. Ҳозироқ қўзғалинг!” Минбардан туриб бундай оташин сўзларни айтиш осон. Бунинг фойдаси борми? Яҳудийларга ёрдам беришга анча кеч.

Биласанми, яқинда нима бўлди? Хўжайин жаноб Куглер ва Клеиманни огоҳлантирмай, бинони бошқа кишига сотиб юборибди. Бир куни янги хўжайин муҳандис билан келиб қолишди. Худоба шукур, жаноб Клеиман шу ерда эди. У жанобларга чордоқдан ташқари ҳамма жойни кўрсатди. Чордоқ калити уйда қолиб кетди, деб баҳона қилди, улар ҳам ортиқча савол беришмади. Чордоқни кўраман деб қайтиб келмаса яхши эди. Келса, бошимизга оғир савдо тушади! Дадам Марго иккимизга орқасига ёзилмаган картотекалар ажратиб берди. Унга ўқиган китобларимизнинг номини, муаллифини, ўқиган санамизни ёзиб борамиз. “Brotel” ва “kokket” деган иккита сўз ўргандим. Янги сўзлар учун алоҳида дафтар тутдим.

Сариёғ ва маргаринни тақсимлашнинг янги йўлини топдик. Ҳар бир одамнинг улуши нонга суртиб берилади. Адолатсизлик: ван Данлар нонушта пайти биздан бир ярим баравар кўпроқ сариёғ ейишади. Ота-онам эса шу арзимаган нарсани деб жанжал чиқмасин дейди. Андишанинг отини қўрқоқ қўймаслик керак-да, бунақаларга худди ўзларидек жавоб қайтариш лозим.

Анна

1943 йил, 10 март, чоршанба

Азизам Китти!

Кеча оқшом “қисқа туташув” бўлди. Кўчада кун ботгунча отишмалар бўляпти. Ҳалиям учиб юрган самолётлару отишмалардан кўрқаман. Ҳар тун дадамнинг қучоғига кириб оламан. Балки бу кулгилидир, бошинга тушганда билардинг! Ўқ овозлари шу қадар қулоқни қоматга келтирадики, ҳатто ўз овозингни ҳам эшитолмайсан. Ваҳимачи “Биэвербрук хоним” эса кўз ёши қилиб, заиф овозда: – О, бу – даҳшат! Овозига чидаб бўлмайди, – дейди. Бу эса “Жуда кўрқяпман” деган гап. Шам ёруғида қоронғидагидек кўрқинчли эмас. Титраб-қақшаб дадамга: – Шамни ёқинг, – дея ялиндим. У эса парво қилмади: чироқ ёқиш мумкин эмасди. Тўсатдан пулемётлар ўқ уза бошлади, бу оддий милтиқлардан бешбаттар. Ойим ўрнидан турди-да, дадамнинг жаҳли чиқишига қарамай шам ёқди. – Анна собиқ аскар эмас, ҳарқалай, – дея изоҳ бериб қўйди, холос.

Ван Дан хонимнинг яна нималардан кўрқиши ҳақида гапириб бердимми? Сирли чордоғимизда содир бўлаётган сўнги саргузаштлардан сени бохабар қилиш учун уларни ҳам айтишим керак. Бир куни кечаси ван Дан хоним айвонда оёқ товушларини эшитибди, ўғри деб ўйлаб, эрини уйғотибди. Жаноб турганда эса ҳаммаёқ жимиб қолибди, у фақат хотинининг юрак уришини эшитибди, холос. – Вой, Путти! (У эрини шундай чақиради) Колбасаларимизни, қуритилган ловиямизни ўғирлашди! Питер-чи? Питер жойидамикан? – Питерни ўғирлашмаганлари аниқ. Тинчгина ухлайлик! Бўлар-бўлмасга ваҳима қилма!

Ишониб бўлмайди, лекин ван Дан хоним тун бўйи киприк қоқмади. Бир-икки кундан кейин бутун ван Дан оиласининг уйқусини арвоҳлар шовқини бузди. Питер фонус билан айвонга чиқиб кетди, нима кўрганини биласанми? Кўршапалак тўдасини!

Ўғриларимиз кимлигини билгач, мушугимиз Мушини айвонга чиқариб қўйдик, шундан кейин кутилмаган меҳмонларни сира кўрмадик... Бир икки кун олдин эса (соат етти ярим, ҳали кун ботмаганди) Питер бир-иккита эски газета оламан деб айвонга чиқди, нарвондан кўтарилаётганда дастани қўйиб юборибди. Қўрқанидан тахта бўлиб қолибди, катта кўршапалак қўлини тишлаб олибди. Олдимизга оқариб-бўзариб, оёқ-қўллари қалтираб, кийими қонга беланиб кириб келди. Албатта, кўрқади-да, қонингни сўриб олса.

Анна

1943 йил, 18 март, пайшанба

Азизам Китти!

Туркия урушга кирибди. Ҳамма ҳаяжонда. Радио хабарларини интиқиб кутяпмиз.

1943 йил, 19 март, жума

Азизам Китти!

Қувончимиз бор-йўғи бир соатга чўзилди. Туркия ҳали урушга кирмабди. Туркия Бош вазири шунчаки бетараф ҳолатдан чиқиш керак, дебди. Дам майдонидаги газетачи эса “Туркия Англия томонида!” дея роса қичқирди, натижада газеталари бирданига талаш бўлиб кетди. Шу гап бизнинг ҳам қулоғимизга етиб келганди. Минг гуилдерлик банкнотлар яроқсиз деб эълон қилинди. Бу чайқов бозоридагиларга, чайқовчиларга ва ҳатто яшириниб юрганларга ҳам қаттиқ зарба бўлди. Минг гуилдерлик банкнотни алмаштириш учун аввал бу пул қандай қилиб қўлингга тушиб қолганини тушунтириш лозим. У билан фақат солиқ тўлаш мумкин, шу ҳам келаси ҳафтагача. Беш юз гуилдерлик пулларни ҳам муомаладан олиб ташлашади. Корхонада ҳам минг гуилдерликлар йиғилиб қолган, лекин солиқларни аллақачон тўлашган.

Жаноб Дюсселга эски, тепкили тиш аппарати жўнатишди. Тез орада, тишларим жиддий текширувдан ўтадиганга ўхшайди.

Жаноб Дюссел чордоқ қоидаларига сира бўйсунмайди. Шарлоттага хат ёзгани майлику-я, ҳамма таниш-билишлари билан ҳам ёзишма қилади. “Голланд тили ўқитувчимиз” Марго унинг хатоларини тузатиб беради. Дадам хат ёзишни ман қилди. Марго ҳам ёрдамлашмай қўйди. Энди ёзишмалар тўхтади-ёв.

Фюрер оддий аскарлар билан кўришди. Суҳбатни радиодан эшитдик, жуда аянчли.

Савол-жавоб тахминан қуйидагича эди:

- Исшим Генрих Шеннель.
- Қаерда жанг қилдинг?
- Сталинград яқинида.
- Жароҳатинг қандай?
- Оёғим музлаб, чап қўлим синган.

Мана радиодаги ясама эшиттиришлардан бири. Аскар ўз яраларидан ғурурланар, гўё қанча кўп бўлса, шунча яхшидек. Биттаси фюрернинг қўлини сиққанидан ҳаяжонланиб, тили айланмади (қўли омон қолганига шукур қилсин)!

Жаноб Дюсселнинг совунини бехосдан тушириб юбордим, тағин босиб ҳам олдим. Дадамдан совун пулини тўлашни илтимос қилдим, ахир, боёқиш Альфред бир ойда битта совун олиш имкониятига эга-да.

Анна

1943 йил, 25 март, пайшанба

Азизам Китти!

Ойим, дадам, Марго ва мен кеча оқшом бирга берилиб суҳбатлашиб ўтирган эдик, бирдан Питер кириб, дадамнинг қулоғига алланималар деб шивирлади.

“Омбордаги бочка ағнаб кетди. Эшик олдида кимдир юрибди”, деган гапларини

эшитиб қолдим. Марго ҳам эшитди, лекин докадек оқариб кетганимни кўриб, тинчлантиришга урина бошлади. Дадам билан Питер пастга тушишди. Бир-икки дақиқадан кейин радио тинглаётган ван Дан хоним келиб, дадам радиони ўчириб, оёқ учида тепага чиқишимизни тайинлаганини етказди. Секин юраман деганда нима бўлишини биласан-ку, аксига олиб, иккита зинапоя қаттиқ қарсиллади. Пича ўтиб, ранг-кути ўчиб дадам билан Питер кириб келишди. Улар зинапоя тагига жойлашиб, кута бошлашибди. Жимжитлик эмиш.

Кейин бирдан икки марта қарсиллаган овозни эшитишибди, худди иккита эшик ичкаридан ёпилгандек. Дадам тепага югурибди, Питер эса жаноб Дюсселни огоҳлантирибди. У ҳам роса ивирсиб, ниҳоят тепага чиқибди.

Ҳаммамиз оёқ учида ван Данларнинг юқоридаги хонасига кирдик. Жаноб ван Даннинг тоби йўқ, кун бўйи тўшақда эди. Унинг бошида тизилиб олиб, пичирлаб гумонларимизни айта бошладик. Ҳар сафар жаноб ван Дан қаттиқроқ йўталиб юборганда, хотини билан менинг юрагимиз қинидан чиқиб кетай дерди. Ниҳоят, кимнингдир калласи ишлаб кетиб, беморга кодеин ичирди, йўтал таққа тўхтади. Узоқ кутдик... жимжит. Кейин ўғрилар қадам товушини эшитиб қочишди, деган хулосага келдик. Пастда эса радио Англия тўлқинида турибди, атрофига стуллар тизиб қўйилган. Агар ўғрилар эшикни бузишган бўлишса-ю, сигнализация ишлаб кетиб, полиция етиб келса, аҳволимизга маймунлар йиғлайди. Шундай қилиб, жаноб ван Дан кийиниб, дадам ва Питер билан бирга болға кўтариб пастга тушиб кетишди. Биз эса тепада қолдик. Беш дақиқа гўё бир асрдек чўзилди, сўнг улар қайтиб, ҳеч қандай хавф йўқлигини айтишди. Ҳарқалай, жўмракни очмасликка, ҳожатхонадан сув оқизмасликка келишиб олдик, аммо бундай ҳаяжондан кейин ҳаммада “зарурат” пайдо бўлади, албатта.

Ташвиш қўша-қўша келади, деганлари бор гап экан. Биринчидан, Уэстрторен куранти бонг урмай қўйди, у мени доим тинчлантириб турарди. Иккинчидан, жаноб Воскуижл эртароқ кетди. Бэпга калитни бердимикан, у эшикни қулфладими ёки эсидан чиқдимми, буни ҳам билолмасдик. Ҳозир бу гап унчалик ваҳимали эмасдир, лекин ўша тун игнанинг устида ётгандек бўлдик.

Шубҳаларга қарамай, кўнглимиз хотиржам эди. Соат саккиздан то ўн яримгача ҳаммаёқ тинч бўлди. Бу ҳақда қанча кўп ўйласак, ўғрининг эшик бузиб кириши шунчалар имконсиз кўринарди. Чунки ҳали кун ботмаган, кўчада одамлар юришарди.

Албатта, шовқин қўшни бинодан эшитилган бўлиши мумкин, улар ҳали ишни тугатишмаганди. Деворларимиз қоғоздек юпқалигидан ҳар қандай товуш ваҳимали туюлади. Хавфсираган пайтда тасаввур ҳам одамни кўп чалғитади.

Ҳаммамиз ётдик, лекин мижжа қоқмадик. Дадам, ойим, жаноб Дюссел умуман ухлашмади, мен зўрға мизғиб олдим десам, муболаға бўлмайди. Тонгда эркаклар эшикни текширгани пастга тушишди, ҳаммаси жойида экан! Албатта, унча ёқимли бўлмаган бу воқеани дўстларимизга ошириб-тошириб гапириб бердик. Бундай воқеалар ўтиб кетгач, кулиб эслаш мароқли. Ёлғиз Бэп бизни тушунади.

Аннанг

1943 йил, 27 март, шанба

Азизам Китти!

Стенография сабоқларини тугатдик, энди тез ўқиш ва ёзиш устида ишляпмиз.

Қанчалар зеҳнлимиз-а! Эрмакларим ҳақида батафсил тўхталай (дарсларни шундай атайман, чунки бу ерда дарслар фақат кун ўтиши учун тайёрланади).

Менга мифология жуда ёқади, айниқса, юнон ва Рим илоҳлари. Ҳамма буни шунчаки ўткинчи қизиқиш деб ўйлайди, ўсмир қиз афсоналарни ёқтиришига ким ҳам ишонади дейсан. Майли, биринчи бўлақолай!

Жаноб ван Даннинг тоби йўқ, томоғи оғриб қолибди. Арзимас нарса учун

пашшадан фил ясайди. Томоғини мойчечак сувида чайқайди, ўраниб олади, компресс қилади, устига-устак кайфияти чатоқ!

Немис мансабдорларидан бири Раутер нутқ сўзлади. “1 июлгача Германия босиб олган ҳудудлардаги яҳудийлар мамлакатни тарк этиши лозим. Утрехт провинцияси 1 апрелдан 1 майгача яҳудийлардан тозаланади”. (Яҳудийлар суваракми?) “1 май ва 1 июнь оралиғида эса шимолий ва жанубий Голландия яҳудийлари мамлакатни тарк этишлари шарт.”

Бечора одамларни қатл майдонида подадек ҳайдаб боришяпти. Майли, бу мавзуда бошқа гапирмайман. Ўз хаёлларимдан ўзим ҳам даҳшатга тушяпман! Яхши янгилик ҳам бор. Немис идорасини босқинчиларга қарши курашаётганлар ёқиб юборишибди. Бир-икки кундан кейин рўйхатга олиш маркази ҳам олов ичида қолди. Немис аскарлари кийимини кийиб олган кишилар соқчиларни ёриб ўтиб, муҳим ҳужжатларни йўқ қилишган.

Аннанг

1943 йил, 1 апрель, пайшанба

Дугонажоним Китти!

Ҳозир ҳазилнинг вақти эмас (санага қара). Бугун “ғам келса, қўша келади” деган мақолга яна бир бор иқроор бўлдим.

Биринчидан, кеча меҳрибонимиз жаноб Куглернинг ошқозонидаги яра яна очилиб кетибди, энди уч ҳафта қимирламай ётади. Ошқозони анчадан бери безовта қилади, лекин даво йўқ. Иккинчидан, Бэп шамоллаб қолибди. Учинчидан, келаси ҳафта жаноб Воскуижл касалхонага ётади. Унинг ҳам ошқозонидаги ярани, операция қилиш керак. Тўртинчидан, “Опекта” шартномасини муҳокама қилиш учун франкфуртлик ҳамкорлар келишади. Дадам жаноб Клеиманга ҳаммасини ипидан-игнасигача тушунтирган эди. Энди жаноб Куглерга уларни бошидан изоҳлашга вақт йўқ.

Ҳамкорлар етиб келишди. Дадам муҳокама қандай ўтади, дея ҳаяжондан ич-этини еяпти. “Мен ҳам пастга тушолганимда эди”, дея афсусланарди.

– Полга ётиб, қулоғингизни динг қилинг, шахсий кабинетдаги ҳамма гап эшитилиб туради, – дея маслаҳат бердик.

Унинг чехраси ёришди, эртаси куни соат ўн яримда Марго билан (биттадан иккита қулоқ афзалроқ) полда ўз ўринларини эгаллашди. Муҳокама тушда ҳам тугай демасди, букчайиб ётаверганидан дадамнинг бели қотиб қолди. Соат икки яримда овозлар меҳмонхонадан эшитила бошлади. Дадамнинг ўрнини мен эгалладим.

Лекин суҳбат шунақанги зерикарли эдики, совуқ, қаттиқ линолиумда ухлаб қолибман. Марго эшитиб қолишади, деб мени уйғотишга қўрқибди. Ярим соат маза қилиб мизғиб олибман, уйғонганимда эса муҳим мунозаранинг бирорта сўзини ҳам эслолмадим. Яхшиямки, Марго эшитиб олган экан.

Аннанг

1943 йил, 27 апрель, сешанба

Азизам Китти!

Чордоғимиз ҳануз жанжаллардан қақшамоқда. Ҳамманинг кимдандир жаҳли чиққан: ойим ва мен, жаноб ван Дан ва дадам, ойим ва ван Дан хоним. Аянчли манзара, шундай эмасми? Аннанинг қусурлари яна бир бор муҳокама қилинди. Немис меҳмонларимиз шанба куни қайтишди. Соат олтигача ишлашди. Ҳаммамиз қимирлашга журъат этолмай ўтирдик. Биномизда ёки қўшни бинода ҳеч ким ишламаса, ҳар бир босган қадамимиз шахсий кабинетда эшитилиб туради. Ўтираверганимдан яна оёқларим увишиб кетди.

Жаноб Воскуижл касалхонага ётибди, лекин жаноб Клеиман ишга чиқди. Бу сафар ошқозони тезда тузалибди. Немис рўйхатхонасини йўқ қилишга ўт

ўчирувчиларнинг ҳам ҳиссаси қўшилибди. Улар оловни ўчираемиз деб, бутун бинони сувга бўктиришибди. Зап иш бўлибди-да!

“Карлтон” меҳмонхонаси вайрон бўлибди, иккита инглиз самолёти тўғри немис зобитлари клубига бомба ташлабди. Вижзелстрат ва Сингл кўчалари ёниб кул бўлган. Немис шаҳарларини бомбардимон қилиш авжига чиқмоқда. Тузукроқ ухлолмаганимдан қовоқларим салқиб, кўзларим қизариб кетган.

Иштаҳамнинг ҳам мазаси йўқ. Нонуштамиз қуритилган нону қаҳва кукунидан иборат бўлиб қолди. Икки ҳафтадан бери тушликка исмалоқ ёки ширин таъмли картошка қўшилган карамли салат еймиз. Озиш ниятинг бўлса, чорбоғимизга келавер! Юқоридагилар нолишгани-нолишган, биз эса чидаб турибмиз. 1940 йилда жангга кетган голландларни энди меҳнат лагерларига жўнатишди. Гаров боғлайман, бу – босқин бошланиб қолса, эҳтиёт чораси!

Анна

1943 йил, 2 май, якшанба

Бу ердаги ҳаётимизни бошқа яҳудийларникига солиштирганда биз, жаннатда яшайпмиз. Ҳаёт яна ўз изига тушиб кетса, ҳайронман қандай кўникиб кетарканмиз. Ҳозир шунчалар ивирсиб кетганмизки, аввалги саранжом-саришталикдан, тозалиқдан асар ҳам қолмаган. Масалан, келганимиздан бери ҳали стол устидаги клеёнкани алмаштирмадик. Ишлатилаверганидан рангида ранг қолмаган.

Тозалашга роса ҳаракат қилдим, аммо дазмолимиз илма-тешик бўлиб кетган, қанча тозаламай, барибир, фойдаси йўқ. Ван Данлар қишдан битта кўрпа-тўшак билан чиқишди: бу ерда уни ювишга шароит йўқ.

Дадам кийган шимнинг оҳори тўкилган, бўйинбоғи ҳам титилиб қолган. Бугун эса ойимнинг корсети узилиб кетди, энди тузатиб бўлмайди. Марго икки ўлчам кичкина ичкийим кийиб юрибди. Қиш бўйи ойим икковлари учта свитерни алмашиб кийишди. Свитерларим кичкиналигидан аранг қорнимни ёпади. Ҳеч ақлим етмайди, менинг ичкийимимдан тортиб, дадамнинг устарасигача ҳаммаси эски-тускилигига ҳайрон қоламан. Бу аҳволда урушдан кейинги яхши ҳаётимизга яна қайта олармиканмиз?

Сирли чордоқ фуқароларининг уруш ҳақидаги фикрлари:

Жаноб ван Дан. Бу жаноб сиёсатни ҳаммадан яхши тушунади деган тўхтамага келдик. Ҳарқалай, унинг тахминича, бу ерда 1943 йилнинг охиригача ўтирар эканмиз. Бу анча узоқ муддат бўлса-да, чидай оламиз. Аммо фақат азоб-уқубат келтирган бу уруш бир кун келиб тугашига ким бизни ишонтира олади? Унгача бизга ёки ёрдамлашаётган дўстларимизга бирор кор-ҳол бўлмаслигига-чи? Ҳеч ким! Шу сабаб ҳаммамиз ҳар куни хавотирдамиз. Кутяпмиз, умид қиляпмиз, кўрқяпмиз: бино ичида, ташқарисида бирор овоз эшитсак, газетада бирор хабар ўқисак, юрак ҳовучлаб қоламиз, ёрдамчиларимиз ҳам яширинишга мажбур бўлишлари мумкин.

Шу кунларда ҳамманинг оғзида яшириниш ҳақидаги гап-сўзлар. Албатта, яширинганлар сонини билмаймиз; аммо улар умумий аҳоли сонига нисбатан жуда кам, шубҳам йўқ, уруш тугагач, қанчадан-қанча оилалар яҳудийларни, насронийларни ўз уйларига яширишни истаганини билиб ҳайратланамиз. Қанчадан-қанча одамлар сохта ҳужжатлар билан юришгандир.

Ван Дан хоним. Бу гўзал (ўзининг фикрича) хоним қалбаки паспорт олиш жуда осон деб эшитибди, шундан бери ҳаммамизга битта паспорт сотиб олайлик дегани-деган. Худди дадам билан жаноб ван Дан пулни ердан супуриб олишадигандек гапиради-я.

Ван Дан хоним доим аҳмоқона нарсаларни гапириб юради, эрининг эса бундан фиғони фалакка чиқади. Ҳайрон қолмаса ҳам бўлади, чунки хоним бир куни

“Ҳаммаси тугагач, насронийликни қабул қиламан” деса, бошқа куни “Эсимни таниганимдан бери Қуддусга боришни орзу қиламан. Яҳудийлар орасида яшасамгина роҳат топаман!” деб қолади.

Дадам. У жудаям некбин инсон, лекин бунга доим сабаб топилади.

Жаноб Дюссел. Жаноб, одатда, бўлмағур нарсалар ҳақида гапиради. “Ҳазрати олийлари”га қаршилик билдиришдан олдин эса яхшилаб ўйлаб кўриш керак.

Альфред Дюсселнинг уйида унинг ҳар бир гапи – қонун, аммо бу Анна Франкка тўғри келмайди.

Чордоғимизнинг қолган аъзолари уруш ҳақида нима деб ўйлашларининг сира қизиғи йўқ. Сиёсатни фақат шу тўртовлари тушунишади, холос. Аслида, фақат икки киши, лекин ван Дан хоним ва Дюссел ҳам ўзларини шу қаторга қўшишади.
Анна

1943 йил, 18 май, сешанба

Дугонажоним Китти!

Яқинда немис ва инглиз учувчиларининг ҳаводаги тўқнашувига гувоҳ бўлдим. Афсуски, инглизларнинг самолёти ёниб кетди, иккита учувчи парашютда сакради.

Хальфвег кўчасида яшайдиган сутчимиз йўл ёқасида тўртта канадалик аскарни кўрибди. Биттаси голландчада бемалол гаплашар экан. Аскар ундан чақмоқтош сўрабди. Кейин эса аслида олтита бўлишганини, учувчи ёниб кетганини, битта аскар яшириниб олганини айтибди. Немис хавфсизлик полицияси тирик қолган тўрт аскарни олиб кетгани келибди. Бошларига шундай кулфат тушса ҳам, хотиржам юришларига ҳайронман.

Ҳаво жуда иссиқ бўлишига қарамай, чиқиндиларни ёқиб юбориш учун ҳар куни каминни ишлатяпмиз. Чиқиндини қувурга ташлолмаймиз, ишчилар кўриб қолиши мумкин. Бир марта эҳтиётсизлик қилдингми, тамом, ҳаммаси тугайди!

Барча талабалар “Немисларнинг янги тузумини қўллаб-қувватлаш ҳақида”ги ҳужжатга имзо қўйишлари шарт. Саксон фоиз талаба ўз виждонига қарши боролмай, имзо қўймаган, энди эса жазо муқаррар. Имзо чекишдан бош тортган ҳар қандай талаба меҳнат лагерларига сургун қилиниши турган гап. Агар ёшлар бу тахлит Германияга сургун қилинаверса, Голландиянинг келажаги нима бўлади? Кеча тунда отишмалар шу қадар баланд бўлдики, ойим деразаларни ёпиб қўйди; дадам билан бирга ётгандим. Дабдурустдан ван Дан хоним додлаб ўрнидан сапчиб тургани эшитилди. Мушук тишлаб олган бўлса-я? Шундан кейин бомба портлабди, ётоғим устига қулагандек бўлди. “Чироқни ёқинг! Чироқни ёқинг!” дея додлаб юбордим. Дадам лампани ёқди. Энди ўт-олов ичида қолсак керак деб ўйловдим, худога шукур, ҳеч нарса бўлмади. Нима бўлди экан, дея ҳаммамиз тепага отилдик. Эр-хотин очиқ деразадан аланга кўришибди. Жаноб ван Дан яқин ўртада ёнғин бўляпти деб ўйласа, хотини уйимиз ёняпти деб ўйлабди. Бомба портлаганда эса қўрқувдан аъзойи бадани қалтирай бошлабди. Жаноб Дюссел чекиб олай деб юқорида қолди, биз эса жой-жойимизга қайтдик. Ван Дан хоним паноҳ излаб Дюсселнинг хонасига отилди. Дюссел жаноблари хонимни “Келақол, болажоним!” дея қаршилади. Кулавериб ичакларимиз узилай деди, отишмалар ҳам бир зумда хаёлимиздан кўтарилган, қўрқувимиз тарқаб кетганди.

Дугонанг Анна

1943 йил, 15 июнь, сешанба

Азизам Китти!

Қанчадан-қанча воқеалар содир бўлди, лекин баъзида узундан-узоқ хатларим билан зериктириб қўйдимми дейман. Шунинг учун янгиликларни қисқача ёзиб ўтаман. Жаноб Воскуижл ниҳоят жарроҳлик столига ётибди, шифокорлар ичини ёриб кўрибди-ю, ярасини олиб ташлашмабди, у саратонга чалинган экан.

Касаллик шунчалар оғирлашиб кетибдики, операциядан фойда йўқмиш. Кесилган жойини қайтиб тикишибди, уч ҳафта касалхонада яхши парвариш қилиб, кейин уйига рухсат беришибди. Лекин шифокорлар катта хатога йўл қўйиб, боёқишга дардини очиқ-ойдин айтиб қўйишибди. У энди ишлай олмайди, уйда саккиз боласи қуршовида ўлимини кутиб ўтирибди. Жаноб Воскуижлга жуда ачинаман, ташқарига чиқа олмаслигимдан эса хунобим ортади; бўлмаса, ҳар куни уни кўргани борардим. Энди ташқарида, ишхонада нима бўлаётганидан доим хабардор қилиб турадиган дўстимиз билан бошқа кўриша олмаслигимиз биз учун ҳақиқий фожиа бўлди. Хавфсизлик масалаларига келганда жаноб Воскуижл беқиёс ёрдамчимиз, ҳомийимиз эди. Уни жуда соғинамиз.

Келгуси ой радиони янги бошлиқларга топширишимиз керак. Жаноб Клеиман радиомиз ўрнига бозордан кичкина радиоприёмник топиб келаркан. “Филипп” радиосини кичкина приёмника алмаштираётганимиз алам қиляпти-да. Ҳечқиси йўқ, битта радиони деб ҳаммада шубҳа уйғота олмаймиз-ку! Кичкина радиони эса юқорига ўрнатамиз. Ноқонуний яҳудийлар ноқонуний талонга яшаётганда, ноқонуний приёмник бўлса, нима қипти?

Бутун мамлакат бўйлаб ҳамма “эркаклик шаъни”ни бир четга суриб, эски радио топиш илинжида. Бу бор гап: ташқаридан эшитилаётган овозлар кундан-кун баттар тус олгани сайин, радионинг ёқимли овози бизга нажот бағишлайди. Ўз-ўзимизга “Рухни чўктирмайлик, ҳаммаси яхши бўлади!” дея такрорлаймиз.

Анна

1943 йил, 11 июль, якшанба

Бир неча бор такрорланган бола тарбияси масаласига яна мурожаат этар эканман, айтишим жоизки, кўлимдан келганча меҳрибон бўлишга, чиройимни очиб юришга ҳаракат қиляпман. Фақат дашномлар ёмғири бошимдан ёғмаса бўлгани. Умуман, жининг суймайдиганларга яхши муомалада бўлиш жуда қийин, айниқса, иккиюзламачилик қилганинда қийналиб кетасан. Аммо иккиюзламачилик қилиб, эски одатимга биноан, рост гапирганимдан кўра кўпроқ нарсага эришяпман (менинг фикрим билан аслида кимнинг нима иши бор?). Албатта, бу ролимни адолатсизлик бўлган пайтда ўйнай олмайман. Кейин яна ҳамма камида бир ой кўполлигимдан нолийди. Баъзида аяшса бўларди, шундайми? Яхшиямки, аразчи эмасман, бўлмаса, таъна-маломатлардан бошим чиқмасди. Одатда жанжалларнинг кулгили томонини излаб топаман, бошқаларни уришишаётганда майлику-я, ўзимга дашном беришаётганда ҳам шундай қиламан. Бу анча қийин кечади. Бундан ташқари стенография машғулотларини (чуқур ўйлаб кўрган ҳолда) йиғиштириб қўйишга қарор қилдим. Биринчидан, бошқа дарсларим ҳам қалашиб ётибди, иккинчидан, кўзим толиқиб қоляпти. Кўз нурим заифлашиб, яқиндан кўришим сустлашиб қолган. Аллақачон кўзойнак тақа бошлашим керак эди (ғирт овсарга ўхшаб қоламан!). Лекин ўзинга маълум – яширинганмиз...

Кеча ҳамма тинмай Аннанинг кўзлари ҳақида гапирди, чунки ойим мени Клеиман хонимга қўшилиб, шифокорга борсин, дея маслаҳат берганди. Бунга эшитиб оёқларим бўшашиб кетди, ахир, ҳазил гапми? Ташқарига чиқиш! Бир ўйлаб кўр, кўчага чиқсам-а! Ақлимга сиғдиrolмайман. Бошида кўрқиб кетдим, кейин қувончим ичимга сиғмади. Бироқ бу унчалик осон эмас; ҳамма ҳам дарров рози бўлмади, аммо Миэп ўша заҳотиёқ олиб чиқишга тайёр эди. Мен эса кулранг пальтомни жавондан чиқариб, кийиб олдим. Жудаям кичик келиб қолибди, худди синглимнинг пальтосини кийгандекман. Пальтони кенгайтдик, лекин барибир тугмасини ўткази олмаяпман. Қандай қарорга келишаркан-а? Менимча, улар бирор тўхтамга келишга улгуришмайди.

Британия Сицилияни эгаллабди, дадам уруш тез орада тугагини башорат қиляпти.

Бэп Марго иккимизга жуда кўп ёзув-чизувли иш беряпти. Икковимиз ҳам бу ишга сидқидилдан киришдик, ҳарна анча ёрдам бўлади. Олди-сотди дафтарини ҳамма ҳам тўлдира олади, аммо биз буни алоҳида эътибор билан бажаряпмиз. Миэп шунчалар кўп нарса ташиб келяптики, эшакка ўхшаб қолган. Деярли ҳар куни сабзаёт, озиқ-овқат тўлатилган халталарни велосипедига осиб келади. Ҳар шанба кутубхонадан бешта китоб ҳам келтиради. Шанбани доим ёш бола совға кутгандек интизорлик билан кутамиз. Бизга ўхшаб яшириниб ўтирганларга китоб нақадар муҳимлигини оддий одамлар билишмайди. Дарс тайёрлаб, китоб ўқиб, радио эшитиб, бир амаллаб қош қорайтирамиз.
Дугонанг Анна

1943 йил, 19 июль, душанба
Китти!

Якшанба куни Шимолий Амстердам қаттиқ бомбардимон қилинди. Ҳаммаёк вайрон бўлган. Кўчалар харобага айланган, мурдаларни йиғишга анча вақт кетса керак. Бугунгача икки юз киши вафот этибди, яраланганлар эса сон-саноқсиз; госпиталлар лик тўла. Ёш болалар вайроналар остидан ота-оналарининг жасадларини қидириб юришган экан. Узоқдан эшитилаётган ваҳимали отишмалар янада каттароқ кулфат келтиришини ўйласам, аъзойи баданим титраб кетади.

1943 йил 23 июль, жума
Азиз дугонам Китти!

Ҳисобчи опажоним учун Бэп дафтарлар, аниқроғи, журналлар топиб келди. Бошқачалари ҳам сотиляпти, лекин қандай ва қанчага етишини сўрама. Ҳаммасининг устига “Талон шарт эмас!” деб ёзилган. Талонсиз олиш мумкин бўлган ҳамма нарсага ўхшаб улар ҳам мутлақо яроқсиз. Ўн икки варақли, зич катаклари кулранг қоғозда зўрға кўринади. Марго ҳуснихат билан шуғулланмоқчи. Унга, албатта, шуғулланишини тавсия этдим. Ойим кўзларим сабабли менга рухсат бермайди, менимча, бу бемаънилик. Аслида, нимаики қилмай, натижа барибир бир хил. Китти, сен сира уруш кўрмагансан, хатларимга қарамай, яширин ҳаёт ҳақида деярли ҳеч нарса билмайсан. Сенга озодлигимизнинг илк кунда ҳамма нима қилмоқчилигини сўзлаб берай. Марго ва жаноб ван Даннинг хоҳиши бир хил, иссиқ, буғланиб турган ҳаммомни орзу қилишяпти. Ван Дан хоним ширинлик истайди, жаноб Дюссел эса Шарлоттасининг олдига югуради. Дадам жаноб Воскуижлдан хабар олади, Питер шаҳар айланади, менга келсак, хурсандлигимдан довдираб қолардим. Ҳаммасидан ҳам кўпроқ, ўз уйимда бўлсам, эркин нафас олсам, уй вазифаларимга кимдир ёрдам берса дейман. Аниқроғи, мактабга қайтишни истаيمان!

Бэп мева-чева олиб келаман деди. Нархлари “жуда арзон”: ярим кило узум – 2.50 гуилдер, ярим кило қорағат – 70 цент, бир дона шафтоли – 50 цент, ярим кило қовун – 75 цент. Ҳар ҳафта газеталарда “Нархларни туширинг!” деб жар солишлари бекорга эмас экан.

Анна

1943 йил, 26 июль, душанба
Азиз дугонам Китти!

Кеча яна бир ваҳима кўтарилди, ҳалигача ўзимизга келолмаяпмиз. Аслида, бу ерда тинч ўтган бирор кун борми ўзи, деб ўйларсан. Тонгда сирена овозини эшитдик, лекин эътибор бермадик. Бу фақат душман самолёти яқинлашиб қолганини билдирарди. Бошим қаттиқ оғриб, нонуштадан кейин бир соатча

чўзилдим, сўнг соат иккида офисга тушдим.

Соат икки яримда Марго ёзув-чизувини тугатиб, дафтарларини йиғиштираётганда яна сирена чалина бошлади. Икковимиз ҳам юқорига ўқдек отилдик. Беш дақиқа ўтар-ўтмас отишмалар шунчалик кучайдики, ҳамма йўлакка йиғилиб олди. Уй ларзага келар, бомбалар эса портлашда давом этарди. Сафар халтамни жон-жаҳдим билан чангаллаб олдим, қочиш учун эмас, шунчаки, яшириниш учун. Биламан, бу ердан чиқиб кетолмаймиз, шундай бўлган тақдирда ҳам, кўчага чиқишимиз билан бомбага йўлиққандан ҳам баттароқ бўламиз. Ярим соатлардан сўнг тўполон тинди, чордоғимиз яна жонланди. Питер чордоқнинг олд томонидаги кузатув постидан тушди, Жаноб Дюссел офисда ўтирди, ван Дан хоним шахсий офисдан чиқмади, жаноб ван Дан билан биз болохонада туриб томлардан ўрлаётган тутунни томоша қилдик. Ҳаммаёқ бурқсийди, гўё бутун шаҳар олов ичида қолгандек. Бироқ, шукурки, биз учун даҳшатлар тугади, ҳаммамиз ишимизга қайтдик. Энди дастурхон атрофига йиғилган ҳам эдикки, яна сирена чинқирди. Ўқ товушлари, ҳарбий самолёт овозлари!

Иштаҳамиз ғиппа бўғилди, шаҳарнинг нариги тарафида яна кимларнингдир устига бомба тушаётганди, ўқлар ёғилаётганди.

Британия янгиликларига кўра, Скинхол аэропорти портлатилибди. Самолётлар гоҳ пасаяр, гоҳ баландлар, моторлар тинмай гурилларди. Жуда-жуда кўрқинчли эди.

Ҳар сафар: “Ана, бомба бошимизга тушяпти, ана, ҳозир портлайди!” деб ўйлардим.

Ўлай агар, соат тўққизда тўшакка кирганимда ҳам оёқларим қалтирарди. Ярим кечада яна уйғониб кетдим: самолётлар! Жаноб Дюссел ечинаётган экан, эътибор ҳам бермай туриб кетдим, илк ўқ узилганидаёқ уйқум қочди. Дадамнинг олдида соат биргача ётдим, ўзимнинг ётоғимда соат бир яримгача аранг чидаб, иккида яна дадамнинг пинжига кирдим. Лекин самолётлар сира чекинишмасди. Ниҳоят жанг тугаб, ўз жойимга қайтиб бордим. Соат икки яримда ухлаб қолибман.

Соат етти. Ўрнимдан сакраб турдим, дадам жаноб ван Дан билан гаплашаётган эди. Хаёлимга биринчи бўлиб ўғри келди. Жаноб ван Даннинг “ҳаммаси” дегани қулоғимга чалинди, ҳамма нарсамизни ўғирлашибди деб ўйладим. Бироқ адашибман, бу ажойиб янгилик экан, ойлар давомида, балки уруш бошлангандан бери эшитган энг ажойиб янгилигимиз эди. Кечаги даҳшатлардан сўнг охири хушxabар эшитдик, у бизда... умид уйғотди! Уруш тугашига, тинчликка умид уйғотди!

Жаноб Куглер келиб, “Фоккер” авиасозлик корхонаси қаттиқ ҳужумга учраганини айтиб кетди. Бу пайт яна бир марта огоҳлантирувчи сирена чалинди. Ростки, мана шу сирена деганлари ҳиқилдоғимга келди. Кеча амаллаб ухлаган эдим, кўзларим юмилиб кетяпти. Аммо Италия ҳақидаги янгилик, шу йил охиригача уруш тугайди, деган умид сабаб кўзларимизга уйқу келмаяпти...

Аннанг

1943 йил, 29 июль, пайшанба

Азизам Китти!

Ван Дан хоним, жаноб Дюссел ва мен идиш юваётгандик. Мен чурқ этмасдим.

Ўзим учун ҳам ноодатий бўлган бу ҳолатни улар ҳам сезишди, ҳар хил саволлардан қутулиш учун унча муҳим бўлмаган мавзуда гапира бошладим.

“Рўпара уйдаги Генри” китоби тайёр мавзу бўлади, деб ўйловдим, лекин қаттиқ адашибман; бу сафар ван Дан хоним билан эмас, жаноб Дюссел билан қаттиқ айтишиб қолдим. Жаноб Дюссел “шу китобни ўқинглар, у ҳақиқий санъат асари” деб Марго иккимизга тавсия қилган эди. Бизнингча, у сира ундай эмас. Кичкина бола яхши тасвирланган, лекин қолганлари... айтмай қўя қолай. Идиш юваётганимизда шуни вайсаб қўйдим, жаноб Дюссел эса тутақиб кетди: “Эркак

кишининг психологоясини қайдан ҳам тушунардинг?! Ёш болани тушуниш осон!
Бунақа китобларни ўқишга ёшлик қиласан! Йигирмага тўлган кишининг ҳам бунга
тиши ўтмайди!” Ундай бўлса, нега бизга ўқинглар, дея тавсия қилди?

Ван Дан хоним ва жаноб Дюссел икковлашиб мени ҳақорат қила кетишди:

“Ёшинга мос келмайдиган кўп нарсаларни биласан. Сенинг тарбиянг бузуқ. Кейин,
улғайганингда, ҳеч нарсанинг қизиғи қолмайди. Буни йигирма йил олдин ўқиганман
дейсан! Тирранча, севиб, эрга тегиш ниятинг бўлса, шошил! Ҳаммасини аллақачон
биласан-ку! Фақат амалиёт етишмайди-да!”

Қай аҳволга тушганимни бир тасаввур қил. Оғир-босиқлик билан:

– Сизнингча, тарбиям бузуқдир, аммо ҳамма ҳам бундай ўйламайди! – дея жавоб
берганимга ўзим ҳам ҳайронман.

Бола тарбияси ҳақида гапиришни уларга чиқарган! Улар болаларни ота-онасига
қарши қайрашдан бошқасини билмайди. Менинг ёшимдаги қизлар билан жиддий
мавзуларда суҳбатлашмаслик эса мақсадларига мувофиқ. Бундай тарбиянинг
натijasини кейинроқ кўрамиз. Дарвоқе, икковлари ҳам шундай тарбия кўрган-ку!
Қанийди, устимдан аёвсизларча кулган бу икки махлуқнинг юзига шапалоқ тортиб
юборсам! Бу ерда яна қанча қолишимизни аниқ билганимда эди, қачон шу
касофатлардан қутуламан, деб қувончимдан кун санаб юрардим. Афсуски, улар
билан битта чордоқда яна қанча яшашимизни ҳам билмайман.

Ван Дан хоним ҳақида соатлаб гапириш мумкин! Унинг “ёмон аёл” деган номга
тўлақонли “ҳақи” бор! Хоним манман, худбин, айёр, ҳисоб-китобчи, доим норози
юрадиган мавжудот. Устига-устак кўз сузади, қош қоқади – чидаб бўлмайди! Ван
Дан хоним ҳақида бутун бошли китоб ёзишим мумкин, ким билсин, бир кун келиб
ёзарман ҳам. Бегоналар, айниқса, эркаклар олдида у ниқобини тақади; мулойим,
хушмуомала хонимга айланади-қолади. Биринчи марта кўрган одам у ҳақда,
албатта, ёмон хаёлга бормайди.

Ойимнинг фикрича, у ҳақда гапириш – шунчаки вақтни сувга оқизиш. Марго эса
уни одам ўрнида кўрмайди. Дадамнинг айтишича, у алвасти (кўринишдан ҳам,
ичдан ҳам!). Учовларининг ҳам фикрига қўшиламан, аслида хонимнинг қусурлари
саноқсиз. Шунчалар кўпки, бир-иккитасини муҳокама қилишнинг фойдаси йўқ, шу
сабаб, бошламай қўя қолай!

Анна

P.S. Дугонажон, юқоридагиларни ёзаётганимда жаҳлдан тушмаганимни инобатга
олишингни сўрайман.

1943 йил, 3 август, сешанба

Азизам Китти!

Сиёсий майдондаги ишларимиз жойида. Италияда “Фашистлар партияси” бекор
қилинибди. Кўп жойларда аҳоли фашистларга қарши жанг қилмоқда, ҳатто армия
ҳам ёрдамга келибди. Нега ҳали ҳам Англия билан уруш қилишда давом
этишяпти? Ўтган ҳафта чиройли радиомизни олиб қўйишди. Жаноб Дюссел жаноб
Куглер радиони белгиланган кунда топшириб келганига ғазабланди. Назаримда,
Дюссел кундан-кунга тубанлашиб кетяпти, менинг ўлчамимда у аллақачон нолдан
ҳам пастроқда турибди. Сиёсат, тарих ва география ҳақидаги гаплари шу қадар
кулгилики, қайтаришга журъат қилолмайман: Гитлернинг номи тарихдан ўчиб
кетеди; Роттердамдаги порт Ҳамбургдагидан каттароқ; инглизлар ғирт
каллаварам, улар Италияни таг-туғи билан портлатиб юборишлари керак ва
ҳоказо.

Амстердам учинчи марта бомбардимон қилинди. Тишимни тишимга қўйиб, дадил
туришга қарор қилдим. “Маили, портлайверсин! Ажали етган ўлади!” дея катта
кетган ван Дан хоним орамизда энг кўрқоғи экан. Бугун тонгда япроққа ўхшаб

титраб, йиғлаб берди. Бир ҳафта олдин ярашиб олган эри уни тинчлантирди. Бу манзарани кўриб бирам таъсирландимки!

Мушук боқишнинг яхши томони билан бирга ёмон томонлари ҳам борлигининг яққол гувоҳи бўлдик. Ҳамма ерни бурга босиб кетди, кундан-кун аҳвол ёмонлашяпти. Жаноб Клеиман ҳар бир тирқишга сариқ кукун сепиб чиқди, бурга эса йўқолмади. Ҳаммамиз асабийлашамиз; бурга чаққанини сездикми, тамом, сакраб туриб машқ қиламиз, шунда қўл-оёқларимизни яхшилаб кўздан кечириш мумкин.

Ҳаммамиз кам ҳаракатликдан эгилиб-букилолмай қолибмиз. Жисмоний машқларни давом эттирсак бўларкан.

Анна

1943 йил, 4 август, чоршанба

Азизам Китти!

Мана яширинганимизга ҳам бир йилдан ошиб қолди, ҳаётимиз ҳақида анча нарса биласан. Шундай бўлса-да, сенга ҳамма нарсани баён этолмайман. Бу ерда ҳаёт ҳам, одамлар ҳам бошқача. Аммо ҳаётимизни янада яхшироқ билишинг учун баъзи-баъзида бир кунимизни тасвирлаб тураман. Оқшом ва тундан бошлай қолай.

Соат тўққиз. Уйқудан олдин чордоқда доим ағдар-тўнтар бўлади. Стуллар кўтарилади, каравотлар ташқарига чиқарилади, кўрпалар ёйилади – ҳамма нарса кундузги жойидан кўзғатилади. Атиги беш қаричлик диванда ухлайман, узунроқ қилиш учун бир-иккита стул қўшамиз. Кўрпа, чойшаб, ёстиқлар жаноб Дюсселнинг каравотида йиғилади.

Кўшни хонадан қарсиллаган овоз эшитилди: Маргонинг йиғма каравоти ёйилди. Бироз бўлса ҳам, юмшоқроқ бўлиши учун қават-қават матраслар, ёстиқлар тўшалади. Юқоридан қаттиқ шовқин эшитилди: ван Дан хонимнинг каравоти дераза томон сурилди – “зоти олиялари” кечаси тоза ҳаводан баҳра олишлари керак.

Соат тўққизда Питер ювиниб бўлади, энди менинг навбатим. Оёғимдан тортиб сочимнинг учигача тозалаб юваман, баъзида раковина тешигидан қўнғиз чиқади (фақат баъзида, яъни ҳаво жудаям исиб кетганда). Тишимни чўткалайман, сочимни жингалак қиламан, тирноқларимни текислайман, юқори лабим устидаги мўйларни тераман – бу парвариш оз эмас, кўп эмас, ярим соатга чўзилади.

Тўққиз ярим. Халатимни кияман. Бир қўлимда совун, тувак, соч тўғнағичлари, ичкийимларим, бошқасида пахта кўтариб, тезда ҳаммомдан чиқаман. Кейин кирган киши эса раковина тешигини “безаб турган” соч толаларимни олишга чақиради.

Соат ўн. Пардаларни ёпиб, бир-биримизга хайрли тун тилаймиз. Кейинги ўн беш дақиқа давомида каравотлар ғичирлаб, синган пружиналар қисирлайди, кейин юқоридагилар яна жанжал бошлаб қолишмаса, тинчгина уйқуга кетамиз.

Ўн бир ярим. Ваннахона эшиги ғичирлади. Хонага чироқнинг қия нури тушади. Катта оёқ кийим, ундан-да кенг пальто ичида йўқолиб кетгудек бўлиб жаноб Дюссел жаноб Куглернинг кабинетидан қайтяпти, ишларини тугатибди. Ўн дақиқача тимирскиланади, қоғоз шитирлайди (шахсий озиқ-овқатларини ўраб қўйяпти), ётоғини тузатади. Кейин унинг шарпаси яна йўқолади, ҳожатхонадан ғалати овози эшитилади, холос.

Соат тахминан уч ярим. Эҳтиёж сабаб уйғонаман, диваним остидаги тувакка ўтираман. Атрофига томмаслиги учун остига резина гиламча тўшалган. Бу пайт доим нафасимни ичимга ютаман, чунки тувакдаги овоз худди тоғдан оқиб тушаётган шаршарага ўхшайди. Тувак жойига қўйилади, Марго “жулдур!” деб атайдиган оқ тунги кўйлак яна тўшакка шўнғийди. Чорак соат ухламай, ҳамма нарсага қулоқ солиб ётаман. Пастга ўғри тушмабдимикан, юқоридагилар

ухлашяптими, кўшни хонадагилар уйғоқми ёки донг қотишдимми? Бунинг кулгили жойи йўқ, айниқса, гап жаноб Дюссел ҳақида кетганда. Аввал жаноб қуруқликка чиқиб қолган балиқдек нафас оладилар, тўққиз ёки ўн марта. Кейин лаблар яланади, чўппиллаган овоз эшитилади, сўнг ёстиқ эзилиб, жаноб гоҳ у томонга, гоҳ бу томонга ағдариладилар. Бу жараён камида уч марта қайтарилади. Ва, ниҳоят, “ҳазрати олийлари” уйқуга кетадилар.

Баъзида соат бирдан тўртгача отишмалар тинмайди. Олдиндан хабардор бўлмасам ҳам, сакраб туриб кетаман. Аммо, барибир, уйқум очилмайди. Алаҳсираб, французча нотўғри феълларни такрорлайман ёки юқоридагиларнинг охирги жанжалини эслайман. Уйқум тарқагачгина отишма аллақачон тугаганини, хонамга олиб киришганини пайқайман. Лекин одатда уйғониб кетаман. Халатим ва шиппагимни илдириб, дастрўмол билан ёстиқни чангаллаганча дадамнинг олдига югураман. Худди “Туғилган кун” шеърида Марго тасвирлагандек:

Отишмалар бошланиб,
Эшик қия очилиб,
Қўлида ёстиқ, рўмол
Пайдо бўлар қизалоқ...

Катта каравотда унча кўрқмайман, отишмалар товуши қулоқни қоматга келтирмаса бўлгани!

Соат олтидан қирқ беш дақиқа ўтди. “Жиринг-жиринг”... Соатнинг жирингидан, хоҳлайсанми, йўқми, уйғониб кетасан. “Чиқ”... ван Дан хоним уни ўчирди. “Ғачир-ғучур”... Жаноб ван Дан ўрнидан турди, ваннада сув шилдирайди.

Еттидан ўн беш дақиқа ўтди. Эшик яна ғичирлайди. Дюсселнинг ювиниш навбати келди. Ниҳоят, ёлғиз қоламан, пардаларни очаман... Чордоғимизда янги кун бошланди.

Анна

1943 йил, 5 август, пайшанба
Азизам Китти!

Бугун туш пайти ҳақида гаплашамиз.

Соат ўн икки ярим. Ҳаммамиз анча енгил тортиб нафас оламиз: ўтмиши жуда қоронғи бўлган жаноб ван Марен ва жаноб де Кок тушлик қилгани уйларига кетишди. Юқоридан чангютгич овози эшитиляпти – ван Дан хоним битта-ю битта севимли гиламини тозалаяпти.

Марго дарсликларни қўлтиқлаб “секин ўзлаштираётган”ларга кўшимча сабоқ беришга чоғланяпти, менимча. Бу талаба – жаноб Дюссел. Дадам бироз бўлса-да, ёлғиз қолиш учун Диккенс мутолаасига киришди. Ойим яна бир уй бекасига ёрдам бериш учун тепага чиқиб кетди. Мен эса ваннахонани йиғиштираман, ўзимга ҳам қараб оламан.

Ўн иккидан қирқ дақиқа ўтди. Меҳмонларимиз бирма-бир кириб келади: жаноб Гиэз, кейин жаноб Клеиман ёки Куглер, Бэп, баъзан ҳатто Миэп ҳам келади.

Соат бир. Радио атрофида йиғилиб “БиБиСи” янгиликларини тинглаймиз. Фақат мана шу пайт ҳеч ким бир-бирига халал бермайди, чунки ҳатто жаноб ван Дан ҳам радиобошловчига қаршилиқ қилолмайди-да.

Ўн учдан ўн беш дақиқа ўтди. Тушлик тарқатилди. Пастдагилар бир коса шўрва, агар бўлса, ширинлик билан меҳмондорчиликка чиқишади. Жаноб Гиэз стол олдидаги диванда, тиззасида мушук, газета ўқиб ўтиради. Агар бу нарсалардан бирортаси бўлмаса, ўзини ноқулай ҳис қилади. Жаноб Клеиман шаҳардаги сўнгги янгиликлардан сўзлайди, бу ишда у устаси фаранг. Жаноб Куглер шошиб келиб, эшикни бир марта чертади. Қўлларини ишқалаб кириб келади, хушчақчақ ёки

хомуш, камгап: бу унинг кайфиятига боғлиқ.

Бирдан қирқ беш дақиқа ўтди. Дастурхон йиғиштирилиб, ҳамма ўз ишига шўнғийди. Марго билан ойим идиш-товоқ ювади. Ван Данлар диванда дам олишади, Питер юқорига чиқиб кетади. Дадам ва жаноб Дюссел ҳам мизғиб олишади. Анна эса уй вазифаларини бажаради.

Кейинги соатда ҳаммаёқ сув куйгандек жимжит бўлиб қолади; ҳамма ухлайди, ҳеч ким бир-бирига халал бермайди. Кўринишидан жаноб Дюссел овқат ҳақида туш кўряпти. Аммо вақтимни унинг турқига қараб ўтиришга сарфламайман. Ҳар дақиқа ғанимат: ҳадемай соат тўрт бўлади, жаноб Дюссел столни қачон бўшатаркан, дея соат милига тикилганча тепамда қаққайиб туриб олади.

Қадрдонинг Анна

1943 йил, 10 сентябрь, жума

Ҳар сафар сенга хат ёзганимда яхшисидан кўра ёмон воқеалар кўпроқ содир бўлади. Аммо бу сафар ажойиб ҳодиса юз берди.

Чоршанба куни, яъни 8 сентябрда соат еттидаги “Янгиликлар”дан хушxabар эшитдик: “Уруш бошлангандан буён юз берган энг яхши воқеалардан бири: Италия озод қилинди!” Италия тамоман эгалланибди! Англиядаги голланд хабарлари соат саккиздан ўн беш дақиқа ўтганда, суҳандоннинг: “Тингловчилар, бир соату ўн беш дақиқа олдин кундалик янгиликни ёзиб тугатган ҳам эдикки, Италиянинг озод этилгани ҳақидаги хушxabарни эшитдим. Ростини айтсам, илгарилари ҳеч қачон бугунгидек мароқ билан ёзганларимни чиқинди челагига ташламаганман”, деган янгилиги билан бошланди.

Америка миллий мадҳияси, “Қиролни Тангри асрасин” ва Россиянинг “Интернационал”и янгради. Голландия эшиттириши ҳар доимгидек баландпарвоз бўлмаса-да, қалбга яқин эди.

Британия Непалга аскарларини туширди. Шимолий Италияни немислар эгаллашди. Ярашув ҳақидаги шартнома Британия аскарлари Италияга тушган 3 сентябрь – жума куни имзоланди. Немислар барча газеталарда Бадольо ва Италия қиролининг сотқинлиги ҳақида ёзиб, қарғашяпти.

Афсуски, шумxabар ҳам бор. Жаноб Клеиманни нақадар ардоқлашимиз ўзингга маълум. Ўзи касал, тузукроқ овқат ея олмаслигига қарамай, ўта жасур, юзидан табассум аримайди.

– Жаноб Клеиман келганда қуёш чарақлаб кетади, – деганди ойим. Унинг гапи тўппа-тўғри.

Боёқишнинг касали оғирлашиб, ошқозонини операция қилдиришига тўғри келяпти. Госпиталда камида тўрт ҳафта даволанади. Биз билан худди дўконга чиқиб кетаётгандек бамайлихотир хайрлашганини кўрсанг эди...

Аннанг

1943 йил, 16 сентябрь, пайшанба

Азиз дугонам Китти!

Чордоғимиздаги ўзаро муносабатлар кун сайин ёмонлашиб бормоқда. Овқатланаётганда оғиз жуфтлаб бирор гап айтишга ҳаддимиз сиғмайди (оғзимиз фақат овқат ейиш учун очилади), чунки нимаики гапирсанг ҳам ё шубҳалар гирдобига тушасан ёки кимдир айтганларингни нотўғри тушунади. Жаноб Воскуижл баъзан бизни кўргани келади. Минг афсус, аҳволини яхши деб бўлмайди. Оиласига ҳам осон тутма, ҳар нарсага: “Менга нима фарқи бор! Барибир ўламан!” қабалида қарайди. Бизнинг асабларимиз дош бермаяпти-ку, оиласининг аҳволи не кечаётган экан?

Қўрқув ва асаббузарликка қарши ҳар куни юрак дори ичяпман, бироқ қани нафи тегса, баттар қияпти. Кулги ҳар қандай доридан афзал, аммо биз кулишни ҳам

унутиб қўйгандекмиз. Барча ғам-ташвишлар сабабли юзим салқиб, оғзим қийшайиб қоляптимикан деб кўрқаман. Бошқаларнинг ҳам аҳволи танг. Ҳамма қаҳратон қишдек совуқ кўрқувлар ичида яшайпти.

Ташвиш устига ташвиш юклаётган ҳолатлардан бири шуки, омбор ишчиси жаноб ван Марен чордоғимиздан шубҳалана бошлабди. Мизеп лабораторияга серқатнов, Бэп архивга, жаноб Клеиман асосий омборга чиқиб туради. Жаноб Куглер эса бинонинг орқа қисми “Опекта” фирмасига эмас, қўшни компанияга тегишли дейди. Шубҳали нарсани пайқаш учун бироз фаросат билан ўйланса, бас, шунинг ўзи етарли. Жаноб ван Мареннинг гумонларига эътибор ҳам бермаган бўлардик, бироқ унинг ўтмиши бироз тушунарсизроқ-да.

Бир куни жаноб Куглер янада эҳтиёткорлик қилмоқчи бўлди, соат ўн иккидан йигирма дақиқа ўтганда пальтосини кийиб дорихонага йўл олди. Беш дақиқа ўтар-ўтмас, ўғрига ўхшаб кўрқа-писа бизни кўргани чиқди. Бирдан ўн беш дақиқа ўтганда кетишга чоғланди. Йўлда Бэпни учратибди, у жаноб ван Марен ишхонада эканлигини айтибди. Жаноб Куглер таъби тирриқ бўлиб, биз билан бир яримгача ўтирди. Кейин туфлисини ечиб, пайпоқчан (шамоллаганига қарамай) айвондаги зинадан туша бошлади, зина ғичирламасин дея ўн беш дақиқа имиллаб пастга тушди, шундай қилиб ташқаридан офисга кирарди.

Бу пайт Бэп жаноб ван Марендан бир амаллаб қутулибди-да, жаноб Куглерни олиб кетгани келибди. Лекин жаноб аллақачон кетиб бўлган, ҳалиям оёқ учида пастга тушаётганди. Директор кўчада туфлисини кияётганини кўрган ўткинчилар нима деб ўйлашди экан?

Туфлисиз, пайпоқчан!

Анна

1943 йил, 17 октябрь, якшанба

Азизам Китти!

Худога шукур, жаноб Клеиман қайтиб келди. Ранги бироз синиқ, аммо ван Данларнинг нарсаларини сотишга ғайрат қиляпти. Афсуски, ван Данларнинг пули тугаб қолди. Жаноб охирги юз гуилдерини ертўлада йўқотиб қўйибди. Бу ҳали ҳам ҳаммамиз учун муаммолар туғдирыпти: душанба тонгида ертўлада юз гуилдер қандай йўқолиб қолганига ҳайронмиз. Шубҳа оралади. Нима бўлганда ҳам пул йўқолган. Ўғри ким?

Дарвоқе, иқтисодий етишмовчилик ҳақида гапираётгандим. Улар пулдан қисилиб қолишди; хонимнинг бир дунё латта-путталари, пальтолари, оёқ кийимлари бор, бироқ улардан ажралишга кўзи қиймайди. Жаноб ван Даннинг костюми умуман сотишга ярамайди, Питернинг велосипеди ҳам ўтмади. Қарабсанки, ван Дан хоним мўйнали пальтосидан воз кечишга мажбур. Унингча, харажатларимизни фирма тўлаши керак, бу жуда кулгили.

Ҳозиргина шу масала юзасидан рўй берган қаттиқ жанжал ярашув билан ниҳоясига етди.

Охирги ой ичида бу ерда бўлган жанжаллару тўс-тўполонлардан бошим айланиб кетди. Дадам лабларини буриштириб юрибди, ҳар сафар исмини эшитганда, яна бирор жанжални бостириш кераклигидан кўрқиб туради. Ойим хуноби чиқаверганидан ёноқлари қизаради. Марго бош оғриғидан, Дюссел уйқусизликдан нолийди. Ван Дан хоним кун бўйи дод-вой қилади, ростини айтсам, хотирам заифлашиб қоляпти. Баъзида ким ким билан уришгани, ким ким билан ярашиб олгани хаёлимдан кўтарилади.

Чалғишнинг ягона йўли – ўқиш, сўнги пайтларда жуда кўп дарс тайёрляпман.

Аннанг

1943 йил, 29 октябрь, жума

Дугонам Китти!

Жаноб Клеиманнинг яна тоби қочди; ошқозони унга бир дадиқа ҳам тинчлик бермайди. Қонашдан тўхтаганми, йўқми, ҳатто шуни ҳам билмайди. Мазаси йўқлигини, уйга кетаётганини айтгани бизникига кирди, биринчи марта унинг кайфияти тушкун ҳолда эди.

Ван Данлар яна бир улкан жанжални бошдан кечиришди: муаммо эса ўша-ўша – пул. Жанобнинг пальтосини ва костюмини сотишмоқчи эди, бироқ нарх-навони осмонга кўтаришгани учун харидор топилмади.

Бир-икки кун илгари жаноб Клеиман мўйнафуруш дўсти ҳақида гапириб қолди.

Жаноб ван Дан хотинининг пальтосини сотиш пайига тушди. Пальто қуён терисидан тикилган, хоним уни оз эмас, кўп эмас, ўн етти йил кийган. Шундай бўлса-да, 350 гуилдерга сотишга муваффақ бўлди. Пулни урушдан кейин бирор қимматбаҳо кийим сотиб олиш учун яшириб қўймоқчи эди. Жаноб ван Дан пул ҳозир рўзғорга зарурлигини тушунтираман, дея эсдан оғаёзди.

Юқорида юз берган дод-войлар, бақир-чақирлар, депсинишлару сўқинишларни тасаввур қила олмайсан. Даҳшат! Бизнинг оила нафасини ичига ютганча зинага тизилиб олди, агар зарур бўлса, уларни ажратиб оламиз деб ўйладик. Уруш-жанжаллардан шу қадар чарчадимки, асабий бўлиб қолдим, кечалари ҳеч бўлмаганда ярим соат холи қолсам ҳам хурсанд бўламан, йиғлайвериб ёстигимни ҳўл қилганимча уйқуга кетаман.

Иштаҳам йўқлигини ҳисобга олмасак, аҳволим яхши. “Вой, тавба, рангингда ранг қолмабди!” деган гапни қайта-қайта эшитавераман. Тан олишим керак, оғзимга бир лўқма овқат солиш учун ҳамма қўлидан келганича ҳаракат қиляпти: витаминлар, балиқ ёғи, кальций беришяпти.

Ташқарида ҳатто қуш сайрамаяпти, уйда жимжитлик, бу ўлик сукунат мени ҳам тобора ўз домига тортиб бораётганга ўхшайди. Бундай пайтларда дадам, ойим, Марго менга аҳамият беришмайди. Хоналарда тентирайман, зинадан юқorigа чиқаман, пастга тушаман. Гўё қаноти қайрилган, қоронғуликда қафасга урилиб-туртилаётган чолиқушидекман. Қалбим “ташқарига чиқариб юборинг, тоза ҳаводан нафас олай, мириқиб кулай!” дея унсиз йиғлайди. Бу фарёдга жавоб бермай, ўрнимга ётаман. Уйқуда жимжитлик ҳам, қўрқув ҳам йўқолади, вақт тезроқ ўтади. Ахир, уни йўқ қилиш иложсиз-да.

Анна

1943 йил, 8 ноябрь, душанба

Дугонажоним Китти!

Барча мактубларимни бир ўтиришда ўқиб чиқсанг, улар турли хил кайфиятларда ёзилганини пайқайсан. Бу ерда кайфиятимга шунчалар боғлиқ бўлиб қолганимдан ўзимнинг ҳам жаҳлим чиқади, бир мен эмас, ҳамма шундай аҳволда. Агар бирор асар менга таъсир қилса, ўз туйғуларимни яширишим керак, акс ҳолда атрофдагиларим жуда тўлқинланиб кетибди деган хаёлга боришади. Жудаям чигал руҳий ҳолатга тушиб қолганимни сезгандирсан. Нега бу ҳолга тушганимни ўзим ҳам тушунмаяпман. Менимча, ҳар қадамимда таъқиб қиладиган қўрқоқлигим сабабдир. Бугун оқшом Бэп ҳали бизникидалигида эшик кўнғироғи узоқ жириглади. Қўрққанымдан рангим докадек оқарди, юрагим гупиллаб ура бошлади, ошқозонимда капалак учиб юргандек туюлди.

Кечалари дадамсиз, ойимсиз ёлғиз ўзим қамоқхонада ётганимни тасаввур қиламан. Тушларимда чордоғимиз ёниб кетади, ярим кечада бизни олиб кетгани келишади, даҳшатга тушиб, кўрпага бурканиб оламан. Ҳамма нарсани худди ҳақиқатда юз бераётгандек аниқ-тиниқ кўраман. Тез орада худди шу аҳволга тушишимизни ўйлаш эса даҳшат!

Миэп кўпинча осуда ҳаётимизга ҳавас қилишини айтади. Балки у ҳақдир, аммо кўрқувларимизни ҳисобга олмаётгани аниқ. Ҳаётимиз яна изига тушиб кетишини сира тасаввур қила олмайман. “Урушдан кейин” дея гапираману, бу сўзларим ҳеч қачон рўёбга чиқмайдиган, саробдек туюлади.

Чордоқнинг саккиз фуқароси қора булутлар ҳалқаси ўраб олган бир парча мовий осмон остида яшаётгандекмиз. Мовий осмон осойишта, бироқ қора булутлар ҳалқаси тобора торайиб бизни янада жипслаштиряпти. Зулмат ва хатар исканжасида бир-биримизга тобора қаттиқроқ ёпишаётгандекмиз. Пастда жанг кетмоқда, тепадаги мовий осмон эса осойишта. Лекин бизни қора булутлар чулғаб олган, тепага ҳам чиқолмаймиз, пастга ҳам тушолмаймиз. Булутлар бизни йўқ қилишга чоғланган, аммо ҳозирча буни уддалай олмаётган баланд девор каби қаршимизда турибди. “Эй, ҳалқа, кенгайиб бизни қўйиб юбор” дея ёлвориб қичқиришдан ўзга чорам қолмади.

Анна

1943 йил, 11 ноябрь, пайшанба

Азизам Китти!

Бу мактубни “Авторучкамнинг ёрқин хотирасига бағишлов” деб атайман.

Авторучкам мен учун жуда бебаҳо хазина эди; унинг узун пероси бор, перо билан жуда чиройли ёзганим учун уни шу қадар қадрлардим. Авторучка менга узоқ хизмат қилди, бу ҳақда қуйида гапириб ўтаман. Тўққиз ёшимда бу ручка бувим истиқомат қиладиган Ахен шаҳридан аввал пахтага ўралиб, кейин қутига жойланган ҳолда етиб келди, қути устига “Ягона нусхада” деб ёзилганди. Февраль изғирини ҳукмрон эди. Шамоллаб, тўшақда ётган бўлсам-да, ручкани дугоналаримга кўз-кўз қилиб чиқдим. Мен, Анна Франк, авторучкага эгалик қилаётганимдан фахрланардим.

Ўн ёшимда ручкани мактабга олиб бордим, ҳайратланарлиси, ўқитувчи у билан ёзишимга рухсат берди. Ўн бир ёшимда эса хазина яна четга олиб қўйилди, чунки олтинчи синф ўқитувчим фақат мактаб ручка ва сиёҳларини ишлатишга рухсат берганди. Ўн икки ёшимда яҳудийлар лицейида ўқишни давом эттира бошлаганимда, авторучкага қаламдонимдан муносиб жой топилди. Қаламдоним қулфланарди. Ўн уч ёшимда авторучкани чордоғимизга олиб келдим. Биргалиқда саноксиз хатлару иншолар ёздик. Шундай қилиб, ўн тўрт ёшимгача ручкам мен билан бахтли ҳаёт кечирди...

Жума оқшоми, соат бешлар бўлиб қолганди. Ёзиш учун энди стол қаршисида ўтиргандим ҳамки, дадам билан Маргонинг лотин тили машғулотига жой бўшатишга тўғри келди. Авторучка ўша жойда қолиб кетди, мен эса столнинг бир бурчагида ловия тозалаб ўтиришга маҳкум этилдим. Қирқ беш дақиқа ўтганда енгилгина супир-сидир қилиб, чиқиндиларни ловия пўчоқлари билан бирга газетага солдим-да, каминга ташлаб юбордим. Сўнгги кунларда каминимиз унчалик яхши ёнмаётганди, бу сафар олов кучайганини мароқ билан томоша қилдим.

Лотин тили дарси тугади, мен эса ёзувимни давом эттириш учун стол қаршисида ўтирардим. Аммо авторучкам ғойиб бўлган эди. Ҳамма ерни қараб, қидириб чиқдим. Марго ҳам, дадам, ойим ҳам, ҳатто жаноб Дюссел ҳам қидирди. Бироқ авторучка ҳеч қаерда йўқ эди.

– Балки ахлатга қўшиб каминда ёқиб юборгандирсан, – деди Марго.

– Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас! – жавоб бердим мен.

Шу кеча ручка топилмагач, ҳаммамиз ростдан ҳам ёниб кетгандир деган шубҳага бордик, чунки каминдаги олов роса кучайганди ўшанда. Шубҳаларимиз эртаси кuni ўз тасдиғини топди, дадам камин кулини тозалаётганда, ручка қопқоғига кўзи тушибди.

– Ручканинг қолгани эриб кетган, – деди у.
Фақат бир нарса тасалли беряпти, ручкам куйдирилди. Мен ҳам ўлимимдан кейин бирор кун жасадимнинг куйдирилишини истайман.
Анна

1943 йил, 17 ноябрь, чоршанба
Дугонам Китти!

Шу кунларда бўлган воқеалардан бутун чордоғимиз ташвишда. Бэп дифтерия билан оғриб қолди, унга олти ҳафта арантин қўйилди, энди ишга чиқолмайди. Усиз озиқ-овқат масаласи анча танглашиб қолади, уни қанчалар соғинишимизни эса айтмаса ҳам бўлади.

Жаноб Клеиман ҳали ҳам бетоб, уч ҳафтадан буён фақат суюқ атала ичаётган экан. Жаноб Куглер ишга кўмилиб қолди.

Марго лотин тилидан уйга вазифаларини ўқитувчига жўнатади, у эса текшириб қайтариб юборади. Курсга Бэпнинг номидан ёзилган. Ўқитувчи жуда хушмуомала ва ақлли. Шундай иқтидорли ўқувчиси борлигидан роса хурсанд бўлаётгандир. Дюсселни жин урибди, негалигини ҳеч биримиз билмаймиз. У ван Данлар билан умуман гаплашмай қўйди. Буни ҳаммамиз сездик. Бу ҳол бир неча кун давом этди, кейин ойим уни ван Дан хонимнинг феъл-атвори ёмонлигидан огоҳлантириб қўйди. Дюссел уларнинг ўзи биринчи бўлиб гаплашмай қўйишганини, ўзи эса бу ҳолатни бузмаслигини айтди. Кеча – 16 ноябрда Дюсселнинг кўчиб келганига бир йил тўлди. Шу муносабат билан у ойимга бир даста гул совға қилди. Дюссел бу ҳодисани зиёфат билан ювиши керак деб юрган ван Дан хоним эса қуруқ қолди. Ўн олтинчи кун Дюсселдан табриклайми, ҳамдардлик билдирайми деб сўраганимда, унисини ҳам бунисини ҳам қабул қилишини айтганди. Яраштирувчи вазифасини ўз бўйнига олган ойим ҳеч қандай натижага эриша олмади. Дюссел эсини еб қўйган десам, муболаға бўлмайди. Хотираси жуда паст, умуман ўз фикрига эга эмас. Ҳозиргина эшитган янгиликларимизнинг бошдан-оёқ тескарисини қайта гапириб беради. Бирортамиз уни танқид қилсак, бўм-бўш ваъдаларни қалаштириб ташлайди. Ақли ғиж-ғиж, ишга келганда эса, пуч!
Анна

1943 йил, 22 декабрь, чоршанба
Азизам Китти!

Қаттиқ шамоллаб қолганим сабабли бугунгача сенга хат ёза олмадим. Бу ерда касал бўлиш – даҳшатнинг ўзгинаси. Ҳар йўталганимда кўрпага бурканар, йўталимни тутиб, туришга уринардим. Кўпинча бунини уддалай олмас, асалли сут, йўтал қолдирадиган дорилар ичардим. Йўталимни даволаш учун қилмаган ишимиз қолмади: терлатиш, буғлатиш, нам, қуруқ компресс, томоқ артиш, кун бўйи ётиш, иссиқ ичимликлар, лимонад, устига-устак ҳар икки соатда термометрли текширув. Шундай тузалиб кетиш мумкинми? Энг ёмони эса Дюссел доктор-доктор ўйнашга киришди, ёғли бошини очиқ кўкрагимга тутганда роса қитиғим келади, уялганимдан шолғомдек қизариб кетаман. У ўттиз йил илгари мактабга қатнаб, шифокор даражасига эришган бўлса ҳам, ўзимни жуда ноқулай ҳис қиламан. Нега энди у менинг кўкрагимга бош қўяди? Ахир, йигитим эмас-ку!

Нима бўлганда ҳам у юрак уришимни барибир эшитмайди; аввал қулоғини яхшилаб тозалаб олиши керак.

Етар, касаллик мавзусини бас қиламан. Ҳозир яна соппа-соғман. Бўйим бир сантиметрга чўзилиб, бир килога тўлишибман. Рангим синиққан бўлса ҳам, дарс тайёрлашга чоғланиб турибман. Бошпанамиз анча тинчиб қолди, ҳеч ким жанжаллашмаяпти. Олти ойдан бери уйимиз бунчалар сокин бўлмаган. Бэп ҳали ҳам карантинда, лекин тез орада келиб қолади.

Рождествога ўсимлик ёғи, ширинлик, мураббо учун талон оламиз. Ҳанука байрамида жаноб Дюссел ван Дан хоним ва ойимга торт совға қилди. Тортни Миэпга пиширтирган, бояқиш шунча юмуш устига пишир-куйдир ҳам қилган! Марго билан менга тангадан ясалган ажойиб тўғнағич совға қилишди. Миэп билан Бэпга атаб мен ҳам Рождество совғаси тайёрлаб қўйдим. Бир ой давомида қандсиз бўтқа едим. Йиғилган қандлардан жаноб Клеиман тахтачада жуда гўзал нақш ясаб берди.

Ҳавонинг авзойи бузуқ, камин милтиллаб ёняпти, ҳамма оғир овқат сабабли ошқозонидан нолияпти.

Фронтда жимжитлик, ҳамманинг руҳи тушган.

Аннанг

1943 йил, 24 декабрь, жума

Азизам Китти!

Бу ерда кайфиятнинг ҳамма нарсага таъсир қилиши ҳақида кўп ёзганман, охири пайтларда бу нарса менга жуда сезиляпти. Гётенинг “Бахт чўққисидан тушкунлик қаърига” деган сўзлари айнан шунга мос келади. Ўзимни бошқа яҳудий болаларга таққосласам, бахт чўққисига чиқаман. Жаноб Клеиман меҳмонга келиб, “Ёппи” хоккей клуби, мактаб спектакллари, каноэда сузишлар, дўстлари билан тушки чойхўрлик ҳақида гапирганда эса тушкунлик қаърига чўкаман. “Ёппи”ларга ҳасад қилмайман, аммо мириқиб кулгим, кўнгилхушлик қилгим келяпти. Бунинг устига, қиш ўртасида, Рождество ва янги йил арафасида қамалиб ўтиришимиз алам қиляпти.

Аслида буларни ёзишим ғирт нонкўрлик, лекин ҳамма нарсани ичимда сақлай олмайман. Шунинг учун бошда айтган сўзларимни яна қайтараман: қоғоз одамлардан сабрлироқ.

Кимдир ташқаридан кийимларига қор тушган, совуқдан яноқлари қизариб кириб келиши билан бошимни кўрпага бурқаб, “Биз қачон тоза ҳаводан нафас оларканмиз?” деган хаёлдан чалғишга уринаман. Қанчалар уринмай, қанчалар совуққон бўлишга тиришмай, бу хаёллар мени сира тинч қўймайди. Тўрт девор ичида бир ярим йилдан ортиқ ўтирсанг, сабр косанг ҳам тўлар экан, ишонавер. Нақадар ношукур, беқарор бўлса-да, туйғулардан воз кечиб бўлмайди. Велосипед учсам, рақсга тушсам, хуштак чалиб, дунёни томоша қилсам, ўзимни ёш ва эркин ҳис этсам дейман. Аммо буларни баралла айта олмайман. Тасаввур қил, саккиз киши ўзимизга ачиниб, хўмрайиб юрсак, нима бўлади? Бундан нима фойда? Баъзан ўйлаб қоламан: бирор киши мени тушунармикан, ношукурлигимни кечириб, яҳудийманми, бошқами, эркинликка, қувончга муҳтож ўсмир қиз қалбини кўра олармикан? Билмайман, бирор киши билан ҳасратлашолмайман, ҳа, йиғлаб юбораман дея кўрқаман. Дардкашинг бўлса, кўз ёш ғамни енгиллатади. Барча қарашлариму ақидаларимга қарамай, ҳар кун, ҳар соат мени тушунувчи она етишмаётганини сезиб тураман. Шунинг учун ҳар қадамимда, ҳар бир хатимда ўз болаларимга ўзим истагандек она бўлишим ҳақида ўйлайман. Тасаввуримдаги она атрофдагиларга парво қилмайди, аммо мени жиддий қабул қилади. Нимани назарда тутаётганимни тушунтиришга ожизман, лекин “она” деган сўз ҳаммасига ягона изоҳ. Биласанми, нимани одат қилиб олдим? Ойимни киноя билан “ойижонгинам” деб атайман, яъни нокомил она. Яхшиямки, ўзи буни сезмайди, билиб қолса, роса хафа бўлади. Майли, бугунга етар. Бугун ёзганларим мени “тушкунлик қаъри”дан чиқариб олди.

Аннанг

1943 йил, 27 декабрь, душанба

Жума оқшоми, умримда илк маротаба Рождество совғаси олдим. Жаноб Клеиман,

Куглер, қызлар тўсатдан келиб, ажойиб совғалар беришди. Миэп жуда ширин торт пиширибди, устида “1944 йил, Тинчлик” деб ёзилган, Бэп урушдан олдинги пайтлардагидек мазали пишириқлар олиб келди. Питер, Марго ва менга бир қутидан йогурт, катталарга эса бир шишадан пиво насиб қилди. Ҳаммаси дид билан жуда чиройли гулқоғозларга ўралган, лентабандлар тақилганди. Рождество ҳам кўз юмиб-очгунча ўтиб кетди.

Анна

1943 йил, 30 декабрь, пайшанба

Дугонажоним Китти!

Сўнги катта жанжаллардан кейин бошпанамиз анча тинчиб қолди. Дюссел билан юқоридагилар, хоним билан жаноб ўртасидаги муносабат ўнгангандек. Лекин барибир, қора булутлар сузиб юрибди, ҳаммаси... овқат туфайли. Ван Дан хоним кулгили гап айтиб қолди. Нонуштага камроқ картошка қовуриб, қолганини куннинг кейинги қисмида ер эканмиз. Ойим ҳам, Дюссел ҳам, қолганлар ҳам бунга рози бўлишмади. Ёғ ҳам тенг бўлинмаётгандек. Ойим бунга нуқта қўймоқчи. Воқеа қизик жойига етса, сенга ҳаммасини гапириб бераман.

Сўнги бир неча ойдан бери гўштни бўлаяпмиз (уларники ёғли, бизники ёғсиз), шўрва (улар ичишади, биз эса йўқ), картошка (уларники тозаланган, бизники эса тозаланмаган). Харидлар ҳам алоҳида, энди қовурилган картошка ҳам бўлинади. Қанийди, бутунлай ажралиб кетсак!

Аннанг

P.S. Бэп мен учун қироллик оиласи суратини олиб келди. Юлиана жуда ёш кўринади, қиролича ҳам. Уч жажжи малика ҳам жуда чиройли экан. Бэп мен ҳақимда ўйлаши жуда ажойиб, шундайми?

1944 йил, 2 январь, якшанба

Азизам Китти!

Бугун тонгда бекорчиликдан кундалигимни варақлаб, она мавзусида жуда аёвсиз хатлар ёзганимни кўриб ўзим ҳам ҳайратдан донг қотдим. Ўзимга ўзим: “Анна, наҳотки нафратга тўла хатларни сен ёзган бўлсанг? Бунга қандай қўлинг борди?!” дея саволлар бердим.

Дафтарни очиб қўйиб, нега бунчалар ғазаб ва нафратга тўлганимдан, нега туйғуларимни сенга ишониб баён этганимдан ажабланиб ўтирдим. Ўтган йилги Аннани тушунишга, уни кечиришга уриндим. Ўз туйғуларимга изоҳ ва сабаб топмагунимча виждоним тинчимайди.

Кайфиятимнинг тез ўзгариши кўзимни кўр қилиб қўйди, ҳамма воқеаларни фақат ўз томонимдан кузатар, бошқаларни ҳам ҳисобга олиб, бамайлихотир ўйламай, дарров ҳис-туйғуларга берилар, оқибатда, ҳаммани ранжитар, хафа қилардим. Ўз қобиғимга ўралиб олганман, қувончимни ҳам, дардимни ҳам, алашимни ҳам кундаликка тўкиб соламан. Кундалик мен учун хотира дафтарига айлангани сабабли катта аҳамиятга эга, аммо кўп варақларини шунчаки йиртиб ташлаш керак.

Онамдан жаҳлим чиққанди, ҳозир ҳам шундай бўлиб туради. Тўғри, у мени тушунмасди, лекин мен ҳам уни тушунишга сира уринмадим. У мени севади, меҳр кўрсатгиси келади. Мен эса уни неча маротаба мушкул вазиятда қолдирдим, шу сабабдан у асабийлашар, озорланарди. Оқибатда муносабатларимиз совуқлашиб борарди.

Мен, аҳмоқ, буларни юрагимга жуда яқин олиб, унга баттар ҳурматсизлик қилардим, яна озор берардим. Бора-бора кўнглимизда гина-кудрат тўпланиб қолди. Бу жараён иккимиз учун ҳам қийин кечди. Нималар бўлаётганини кўришни истамас, ўзимга ачинардим, буни ҳам тушуниш мумкин.

Қоғоздаги гаплар шунчаки аламзадалиқдан. Ёзмаганимда ҳам барибир хонамга қамалиб олиб, бир-икки зарда қилардим, ойимнинг ортидан ҳақоратлардим. Ойимни кўз ёш тўкишга мажбур қилган пайтларим ўтиб кетди. Энди анча ақлим кириб қолди, ойим ҳам илгаригидек асабийлашмаяпти. Жаҳлимиз чиққанда иккимиз ҳам тилимизни тишляяпмиз, ташқаридан қараганда муносабатларимиз ўнлангандек. Аммо бир нарса сира қўлимдан келмайди: ойимни чин фарзанддек сира сева олмайман.

Жаҳлимни ойимга сочиб хафа қилишдан кўра, дардимни қоғозга тўкиб соламан дея виждонимни тинчитаяпман.

Аннанг

1944 йил, 15 январь, шанба

Азизам Китти!

Уруш-жанжалларимизни икир-чикиригача тасвирлашимга не ҳожат? Гўшт, ёғни бўлиб, картошкани ҳам алоҳида қовураётганимиз ҳаммасини очиқ-ойдин кўрсатиб турибди-ку. Энди соат тўртлардан кейин озгина арпа нон еб оляпмиз, кечки овқатгача қорин пиёз пўсти бўлиб кетяпти.

Ойимнинг туғилган куни яқинлашиб қолди. Жаноб Куглер олдиндан қўшимча шакар совға қилди, ван Данларнинг ҳасади келди, чунки ван Дан хоним туғилган кунига совға олмаган эди-да. Бақир-чақир, кўзёшлар, аччиқ-чучук гаплар тафсилоти билан сени зерктирмай. Аммо бу жанжаллар қанчалик жонимизга текканини тасаввур қилиб кўр!

Ойим яқин орада рўёбга чиқмайдиган ният тилади: ван Данларни икки ҳафта умуман кўрмаслик. Ҳайронман, ёнма-ён яшаган одамлар доим жанжаллашиб, бир-биридан совиб кетармикан? Ёки шунчаки бизнинг омадимиз чопмадими? Овқат пайти Дюссел ўзига гўштли овқатни мўл солиб, бизга деярли ҳеч вақо қолдирмайди, менинг иштаҳам шу заҳоти бўғилади. Ўрнимдан сапчиб туриб, уни стулдан тепиб ағдаргим, ташқарига улоқтиргим келади. Наҳотки, кўпчилик шунай зикна, худбин бўлса?

Бу ерга келганимдан буён инсон психологиясини чуқур эгалладим, бироқ бу ҳам жонимга тегди. Питер ҳам шундай дейди. Жанжалларимизга, эркинлик ва тоза ҳавога зориқшимизга қарамай, уруш давом этяпти, шунинг учун одамга ўхшаб яшашга ҳаракат қилишимиз керак. Мен ҳануз мулоҳаза қилияпман, лекин бу ерда кўпроқ қолиб кетсак, қуриган ловияга ўхшаб бужмайиб қолишим тайин. Қуриб кетсин, мен яна бироз ўсмирлигимча қолишни истайман!

Анна

1944 йил, 19 январь, чоршанба

Азизам Китти!

Менга нима жин урганини ўзим тушунмай қолдим, аммо ўша тушдан кейин ўзим ўзимга ўхшамай қолдим. Кеча Питерни яна тушимда кўрдим, унинг кўзлари яна менга тикиларди, лекин бу сафарги туш илгаригисидек аниқ, гўзал эмасди. Биласан, доим дадам билан Маргонинг муносабатига ҳасад қилганман. Ҳозир бу ҳасаддан асар ҳам қолмади; дадам арзимаган нарсага менга асабийлашиб, жаҳл қилганда ҳали ҳам оғринаман, лекин доим “Сизни айблаб олмайман. Болалар, ўсмирлар руҳияти ҳақида кўп гапирасиз, аммо улар тўғрисидаги энг оддий нарсаларни билмайсиз!” дея ўйлаб овунаман. Дадамнинг қўллаб-қувватлашини, қучоқлаши-ю ўпичларини жуда соғиндим. Фақат ўзим ҳақимда ўйлашим ғашингни келтирмаяптими? Одобли ва меҳрибон бўлишим учун аввал уларни кечиришим лозимми? Мен ойимни ҳам кечираман, бироқ ҳар сафар менга танбеҳ бериб, устимдан кулганда зўрға ўзимни босиб тураман. Биламан, ўйлаганимдек инсон эмасман; ўзи қачондир шундай бўлармиканман?

Анна Франк

P.S Ойимнинг туғилган кунига ишхонадагилар худди урушдан олдинги пайтлардагидек шоколадли торт совға қилишди. Ажойиб кун бўлди! Аммо ҳозир бундай нарсаларни ўйлаб ўтиролмайман.

1944 йил, 22 январь, шанба

Дугонажоним Китти!

Нега одамлар асл қиёфаларини шунчалар яширишини айта оласанми? Мен нега ўзгалар олдида ўзимни мутлақо бошқача тутаман? Нега одамлар бир-бирларига ишонишмайди? Биламан, бунинг сабаби бўлиши керак, аммо ўз яқинларингга ҳам ишона олмаслигинг жуда ёмон. Ўша тушдан кейин гўё анча улғайиб, энди бирмунча мустақил бўлгандекман. Ван Данлар ҳақидаги фикрим ҳам ўзгарди десам, ҳайрон қоларсан. Барча баҳсларимизга фақат ўз оилам томонидан қарамай кўйдим. Бундай кескин ўзгаришнинг сабаби нима? Биласанми, агар ойим бошқача бўлганда, ҳақиқий она бўлганда муносабатларимиз ҳам батамом бошқача бўлишини англаб етдим. Ван Дан хонимнинг феъли оғирроқ, лекин ойим ҳам ўжар, ўжар бўлмаганида, жанжалларнинг ярми бартараф бўларди. Ван Дан хонимнинг яхши тарафи ҳам бор, у билан суҳбатлашиш мумкин. У худбин, зикна, тошбағир бўлиши мумкин, лекин жиғига тегмасанг, фикридан қайтариш осон. Бу усул ҳар доим ҳам иш беравермайди, аммо сабр қилсанг, у билан келишиш мумкин.

Бола тарбияси, эркалатмаслик, озиқ-овқат ҳақидаги барча-барча тортишувларимиз одамларнинг фақат ёмон томонини эмас, фазилатларини кўра билганимизда, дўстона муносабатда бўлганимизда мутлақо бошқача тус оларди. Нима дейишингни аниқ биламан, Китти.

– Анна, бу гаплар ростдан сендан чиқяптими? Тепадагилардан қанча нохуш дашномлар эшитгансан, шунча адолатсизликларни кўра-била туриб, наҳотки, шу фикр сенинг оғзингдан чиқса?

Ҳа, бу сўзларни мен айтаяпман. Ҳозир барига тоза нигоҳ билан, ўз фикрим билан қараяпман. “Ҳамманики ўзига, ой кўринар кўзига”, деган нақлдагидек ота-онамнинг тарафини олмаяпман. Ван Данларни синаб кўриб, қай масалада ҳақ, қайсисида ҳаддан ошганликларини билиб олмоқчиман. Агар улар ноҳақ бўлишса, доим ота-онам тарафга ўтишим мумкин, ҳақ бўлишса, оиламнинг фикрини ҳам ўзгартиришга уриниб кўраман. Агар бу кўлимдан келмаса, ўз фикрим ва қароримда қатъий туриб оламан. Ван Дан хоним билан муаммоли масалаларда гаплашишга имкон топаман, “билағон” деган лақабимга қарамай, доим бетараф қоламан.

Албатта, оилам ҳақида ёмон гапирмайман, доим уни ҳимоя қиламан, аммо бундан буён ғийбатлардан йироқ тураман. Бугунгача барча жанжалларимизда ван Данларни айблардим, бироқ хатонинг каттаси биздан ўтган экан. Бир масалада ҳақ бўлганмиз, аммо зиёли одамлар (биз ўзимизни айнан шу сафга қўшамиз!) бошқалар билан муомала қилиш ҳақида яхшироқ тассавурга эга бўлишимиз керак. Умид қиламанки, энди вазиятни анча тушуниб қолдим.

Аннанг

1944 йил, 28 январь, жума

Бир неча ҳафтадан буён қироллик оиласи шажараси, генеологик жадвалига қизиқиб қолдим. Изланишни бошладингми, тарих ичига шўнғиб кетавераркансан, янада қизиқроқ кашфиётлар чиқиб келавераркан.

Ўқишга келганда анча илғорман, радиода “Би Би Си” эшиттиришларини бемалол тушунапман. Яқшанба кунлари анча кенгайган юлдузлар альбомини варақлайман. Жаноб Куглер ҳар душанба куни “Кино ва театр” журналинини келтириб, мени роса хурсанд қилади. Чордоғимизда яшовчилар эса, бу каби қизиқишдан анча йироқ,

улар учун бу пулни кўкка совуриш. Шундай бўлса-да, бир йил ўтса ҳам, кинолардаги барча актёрларни бирма-бир санай олишимга ҳайрон қолишади. Ойим яқинда бир гап айтиб қолди. Кейинчалик умуман кинога тушмасам ҳам бўлар экан, чунки барча сценарийларни, юлдузларни, фильмларни ёддан биламан. Сочимни янгича турмак қилиб чиқсам, уларнинг юзида истеҳзо пайқайман. Аниқ биламанки, кимдир соч турмагини қайси актрисаникига ўхшатганимни сўраб қолади. Ўзим ўйлаб топдим, дея жавоб бераман, улар ҳам менга ишонишади. Турмак эса ярим соат ҳам турмайди. Бу пайтга келиб, уларнинг минғир-синғири ҳиқилдоғимга келади, ҳожатхонага бориб сочимни ёйиб юбораман.

Аннанг

1944 йил, 28 январь, жума

Дугонажон!

Бугун тонгда ўйлаб қолдим, ҳадеб эскирган, меъдамга теккан гапларни ёзавериб, уларни кавшашга мажбур сигирдек қилиб қўймадиммикан сени? Албатта, Аннадан бирор янгилик эшитишга ошиқаётгандирсан?

Сенинг ҳолингни яхши тушунаман, ҳар куни бир хил гап эшитавериш ҳиқилдоғингга келган. Лекин мен бечоранинг аҳволини ҳам тушун. Агар дастурхон бошида бирортамиз таом, сиёсатдан гап очсак, ойим ёки жаноб Дюссел минг марталаб айтилган болалик хотираларини чайнашади. Кейин Дюссел пойга отлари, Шарлоттасининг кийим-кечаклари, қайикдаги саёҳатлар, тўрт ёшида сузиб кетганлар, суяклари зирқираши-ю мижозларининг қуёнюраклиги ҳақида вайсай бошлайди.

Бирортамиз гап бошладикми, бошқалар тугатиб қўйишади. Латифа айтилмасдан туриб қандай тугаши маълум, оқибатда айтаётган одамнинг ўзи кулади, холос. Ўзимиз таниган сутчи, турмакчи, қассобларни қартайиб қолгандек тасаввур қиламиз, уларни сочидан тортиб, тирноғининг учигача муҳокама қилиб бўлганмиз. Йўқ, бу чордоқда мунозарага арзийдиган бирор янгилик топишнинг иложи йўқ. Катталар жаноб Клеиман ва Миэпдан эшитганларини ҳар сафар ўзларидан қўшиб-чатиб гапиришгани-гапиришган. Шу сабабли “нотик”нинг гапини тузатмай, гап талашмай дея кўпинча қўлларимни стол тагида мушт қилиб, аранг чидайман. Катталар қандай ҳато қилишмасин, тасаввурларига эрк беришмасин, Аннага ўхшаган кичкиналарнинг ақл ўргатишга ҳаққи йўқ. Жан ва жаноб Клеиман яширинганлар ҳақида гапиришни хуш кўришади. Бизникидек вазиятга тушганлар ҳақида билишни исташимизни, уларга ҳамдарадлигимизни, ғамларига шерик бўлишимизни, қамоқдан чиққанлар учун қувонишимизни тушуниб туришади. Беркиниш узундан-узоқ иш соатларидан сўнг уйга қайтадиган хўжайинини камин қаршисида кутиб турган шиппак каби одатий ҳол бўлиб қолди. “Озод Нидерландия” каби кўплаб яширин гуруҳлар тузилган, паспортларни сохталаштиришади, яширинганларга молиявий ёрдам беришади, яширин жойлар ташкил қилишади, яширинган ёш насронийларни иш билан таъминлашади. Мурувватпеша, сахий одамлар бошқаларнинг ҳаётини сақлаб қолиш учун ўзларига хавф орттираётганларига қойил қолиш керак. Бизга ғамхўрлик қилаётганлар бунга ёрқин мисол бўла олади, улар бизга жуда кўп ёрдам беришди, озодликка чиққунимизча бизни ташлаб қўйишмайди деб умид қиламан. Бизни тутиб олишса, уларга ҳам жазо муқаррар. Бироқ ҳеч бирлари бизга юк бўлаяпсизлар, оғирларингни ташлаяпсизлар, дея бирор марта юзимизга солишмади. Ҳар куни келиб эраклар билан иш, сиёсат ҳақида, аёллар билан озик-овқат, уруш қийинчиликлари, биз болалар билан эса китоб, газеталар тўғрисида суҳбатлашишади. Доим хушчақчақ бўлишга тиришишади, туғилган кун, байрамларда совға, гуллар кўтариб келишади, илтимосларни ерда қолдиришмайди. Бир нарсани ёдда тутишимиз керак; бошқалар жангда,

немисларга қарши урушда қаҳрамонлик кўрсатишаётган бўлса, ёрдамчиларимиз ҳар кунги далда ва ғамхўрликлари билан улкан мардлик намунасига айланишган. Ғалати гап-сўзлар болалаб кетган. Шу гапларнинг айримлари ҳақиқат экан. Масалан, жаноб Клеиманнинг айтишича, шу ҳафта Гелдерленд вилоятида яширинганлар ва полициячилар ўртасида футбол матчи бўлиб ўтибди. Хилверсумда янги талонлар чиқарилибди, яширинганлар текин талон олишини бошлиқлар таъминлаб беришибди (чайқов бозордан талонни 60 гуилдерга сотиб оласан). Гап-сўзлар немислар қулоғига етиб бормасин, эҳтиёт бўлиш керак...
Дугонанг Анна

Сўнгсўз ўрнида

Кундаликдаги қайдлар қўққисдан узилган. Чунки уни энди давом эттиришнинг имкони йўқ эди. Гестапо ходимлари Анна ва унинг оиласи яширинган жойни фош этиб, барини қамоққа олишади. Бечораларнинг ҳаёти кутилмаганда ағдар-тўнтар бўлиб кетади. Боёқиш Аннанинг биллурдай соф ва самимий туйғулари битилган кундаликлар фашист аскарларининг оёқлари остида топталади. У сўнги бор ўз хотираларини шу аҳволда кўради...

Қамоқ лагерларида Анна ва унинг яқинлари кўз кўриб-қулоқ эшитмаган азобларни бошдан кечиришди. Ўсмир қизнинг беғубор болалиги ва гулдек умри тиканли симлар ортида хазон бўлди.... Опаси унинг қўлида жон берди. Анна онасининг вафотидан ҳам беҳабар, опасидан бир неча кун кейин очлик ва қийноқларга дош беролмай, ўн олти ёшида вафот этди. Ҳаётга тўймай, умидвор кўзларини мангуга юмди....

Азоб-уқубат қаъридан омон чиқиб келганларгина маъсума Анна ва унинг хўрланган миллатдошлари ҳақидаги маҳзун хотиралари билан умрларини яшаб ўтдилар...

Таржимон